

הרב מרדכי עמנואל; הרב יהושע בן מאיר

פסקי הגר"ש אלישיב זצ"ל בעניין שמירת שבת בעת מלחמה עם תגובות והוספות

א. הערות הרב מרדכי עמנואל

ב. תגובת הרב יהושע בן מאיר

ג. תגובת הרב מרדכי עמנואל

ד. תשובת הרב בן מאיר

א. הערות הרב מרדכי עמנואל

הקדמה

- א. חזרה לבסיס בשבת וחג לאחר סיום הפעילות הביטחונית
 - ב. הקפדה על עשיית מלאכות בשינוי בשבת בשעת מלחמה
 - ג. היתר אימוני צוותי טנקים לאחר הסכם הפסקת האש ובניית האוהלים עבורם
 - ד. קיצור האימון של חטיבת ירושלים לפני הירידה לקו התעלה
 - ה. כתיבה בשעת זיהוי חללים בשבת
 - ו. טיפול בטנקים בשבת
- דברי סיום

הקדמה

לפני ארבעים שנה, ב'המעין' תשרי תשד"ם [כד, א; עמ' 45], פרסמתי מאמר בשם: 'על היתר חילול שבת בשעת מלחמה'. מאמר זה התבסס ברובו הגדול על מה שפסק הגאון רבי יוסף שלום אלישיב במענה לשאלותיי. הרב אלישיב לא רק פסק, אלא גם הרחיב והסביר את המקורות לפסיקתו. את השאלות בנושא זה שאלתי בשנים תשמ"ב-תשמ"ג, בעיקר לאחר תפילת שחרית בבית כנסת 'תפארת בחורים' במאה שערים, שאז היה זה זמן מענה בלתי רשמי של הרב אלישיב לשואליו. למרות שבדרך כלל היו שואלים רבים והזמן מועט, בימי הסליחות שהחלו בתפארת בחורים בעלות השחר כמעט ולא היו כאלה שבאו לשאול, ואחר התפילה והנחת תפילין של רבנו תם יכולתי לשאול בנחת והרב השיב לי בהרחבה.

כיון שהרב אלישיב באופן כללי לא הסכים שיצטטו מפיו פסקי הלכה, לכן למשל בעניין הצורך לעשות מלאכות בשינוי במלחמה הבאתי מה שפסק הרב אלישיב בלשון 'כך הורה לי אחד מגדולי הפוסקים שליט"א' (שם עמ' 50). חשוב להוסיף

שישנה תשובה שכתב הגר"ש אלישיב במלחמת תש"ח, כהערות להנחיות הגרא"ה הרצוג בנוגע לחילול שבת במערכה. ההערות נדפסו לראשונה בקובץ 'שורון' שיצא לאור בשנת תשס"ג עמ' תעא ואילך תחת הכותרת (שניתנה ע"י המערכת) 'פסקים ובירורים בהלכות שבת ופיקוח נפש'. גם בספר 'קובץ תשובות' של הגר"ש אלישיב ח"ב (ירושלים תשע"ב) העתיקו את התשובה הזאת בסימנים כב, כג, כו, כז, כט, תחת כותרות שונות ובניהם הכותרת 'שעת חירום'. שאלות נוספות שאלתי מאוחר יותר יחד עם חבר בשעת הקבלה הרשמית בביתו. זכורני שפעם לפני פורים הרב לא רצה בתחילה לענות לנו כיון שיש תור של ממתנים לשאול בהלכות פורים והם קודמים, ורק לאחר שאמרנו שאנו חייבים לקבל תשובה כי אנו לפני שירות מילואים כדי שנדע איך לנהוג בשבת הסכים הרב אלישיב לענות על שתי שאלות, וכשניסינו לחרוג מההקצבה ולהשחיל עוד שאלה הרב לא הסכים לענות יותר... נקודה ביוגרפית-היסטורית שכדאי להוסיף, הרב אלישיב נולד בשנת תע"ד, כך שבמלחמת תש"ח היה בן 38, וכששאלתיו היה בגיל 72-74. הרב אלישיב נסתלק לבית עולמו שלושים שנה אח"כ, בשנת תשע"ב.

והנה בתשרי תשפ"ד, בדיוק ארבעים שנה אחרי פרסום מאמרי הנזכר, יזמה מערכת 'המעין' פרסום של קובץ מאמרים מרגשים שכתבו רבנים שליט"א שהיו בעצמם בתוך האש במלחמת יום הכיפורים ('המעין' גיל' 247, תשרי תשפ"ד), וכל רב-לוחם מתאר את ניסי הצלה האישיים שאירעו לו, וכן מספר על שאלות הלכתיות קשות שעלו לפניו תוך כדי לחימה. מצאתי לנחוץ להשוות בין מה שנפסק בפועל על ידי הרבנים הצבאיים במלחמת יום הכיפורים לבין הוראותיו של הרב אלישיב בתש"ח וסביב שנת תשמ"ב בעניינים אלו.

א. חזרה לבסיס בשבת וחג לאחר סיום הפעילות הביטחונית

הרב בן מאיר שליט"א במאמרו (שם עמ' 150) מספר שהיק"פ [=יחידת קבורה פיקודית] שבפיקודו פעל [בהיתר] לאסוף חללים בעצם יום טוב ראשון של סוכות תשל"ד בדרום הגולן, ולאחר סיום פינוי החללים הם נשארו ביישוב הסמוך רמת מגשימים למרות שהוא היה בטווח האש הסורית, ולא חזרו לבסיסם במושבה כנרת עד מוצאי החג.

אולם על פי מה שהסביר לי בזמנו הרב אלישיב זצ"ל הנהגה זו לא הייתה נכונה. רש"י בעירובין מה, א בד"ה דילמא להציל שאני כותב: 'אבל הבא להציל יש לחוש שמא האויבים ירדפו אחריו, הלכך אפילו טובא נמי יכנסו לעיר'. וכן נפסק בשו"ע או"ח סי' תז סע' ג, שאם הייתה יד הגוים תקיפה, והמצילים מפחדים לשבות במקום שבו הצילו, חוזרים לשבת במקומם ובכלי זינם. בספרי 'השבת בשעלבים' (ביתר

עילית תשפ"ב, עמ' 33 הע' 15) הבאתי את פסק הגר"ש אלישיב שחיילים שנמצאים בפעילות מבצעית בליל שבת, מותר להם לחזור בשבת לבסיסם שנחשב למקום בטוח, למרות שיש להם אפשרות להיכנס בתום הפעילות למוצב שנמצא על הגבול. יוצא אם כן שלפי ההלכה היו חייבים החיילים ומפקדיהם לחזור ביו"ט עצמו בגמר הפעילות ישירות לבסיסם הבטוח, למרות שהדבר היה כרוך בנסיעה ארוכה, ולא להישאר במקום שהיה אז בטוח התותחים הסוריים.

גם הרב הלפרין מספר (שם עמ' 179) שיומיים אחרי הפסקת האש עם מצרים הוא וצוותו היו בסיום פעילות מבצעית לפינוי חללים, ורכבו נתקע לא הרחק מהבסיס שאליו היה צריך להגיע, והוא נשאר עם הצוות במדבר ולא רצה לחלל שבת כדי להיכנס לבסיס. הוא מסביר שלדעתו לא היה סיכון לשבות בדיונה הזו, אבל דברי רש"י בעירובין מפורשים שהיה עליו להיכנס לעיר, כלומר לבסיס המוגן, כי יש היתר כללי ליוצאים להציל לחזור לעיר המאובטחת והממוגנת, ולא נדרש שכל אדם יעשה הערכת מצב האם ניתן להישאר אי שם באיזור לא בטוח.

ב. הקפדה על עשיית מלאכות בשינוי בשבת בשעת מלחמה

הרב מרדכי הלפרין שליט"א פוסק (עמ' 179-178) ע"פ הרמ"א סי' שכח סע' יב שיש לבצע לכתחילה גם פעולות המותרות משום פיקוח נפש רק ע"י שינוי. לפני שנים רבות דיברתי עם הרב הלפרין שליט"א, והוא סיפר דרך אגב שפעם (בתפקידו כרופא) נאלץ לחלל שבת כדי לטפל בילד שנפצע פצע עמוק, ועשה זאת בשינוי. בהזדמנות סיפרתי את הדבר לרב אלישיב, והוא קבע שזו הייתה טעות, ושמצב של טיפול בחולה בשעת פיקוח נפש לנהוג כרגיל ולא בשינוי. שאלתי אז את הרב אלישיב גם לגבי ביצוע מלאכות בשינוי ע"י חיילים בשעת מלחמה, והוא פסק שבשעת מלחמה אין על החיילים לעשות מלאכות בשינוי, והיפנה למגיד משנה הלכות שבת פרק ב הלכה יא ולפוסקים נוספים (צינתי אותם במאמר הנ"ל ב'המעין' תשרי תשמ"ד עמ' 50). המגיד משנה כותב בדעת הרמב"ם שהצורך לעשות מלאכה בשבת בשינוי נאמר רק ביולדות שאפילו אחת מאלף מהן לא מגיעה למצב של סכנת מות, ולא בשאר מקרים של פיקוח נפש, ועיקרי הדברים הובאו במשנה ברורה סי' שכח ס"ק ה. ואף שהרמ"א ממליץ בכל זאת לעשות במקרים אלו את המלאכות בשינוי, ברור שמי שלא שינה לא חילל שבת אלא עשה כדין, אלא שלדעת הרמ"א ראוי להדר לעשות את המלאכות בשינוי כאשר ברור מראש שלא ייגרמו כל עיכוב או תקלה מחמת השינוי, וזה לא שייך כלל במצב מלחמה. לכן אין לעשות שום פעולה במצב מלחמה בשינוי. זו הייתה הכרעתו החד-משמעית של הרב אלישיב, והוא הסביר: 'דין שינוי נאמר רק בדיני פיקוח נפש 'רגילים' ולא

במלחמה, במיוחד שאם ישנה החייל - יכולים להיגרם על ידי כך תקלות חמורות'. וזה לשון הרב אלישיב [ע"פ קובץ 'ישורון' הנ"ל פרק פיקוח נפש בשבת סעיף ג, עמ' תעה]: 'מבואר מלשון הרב המגיד שהוא רק לחומרא בעלמא, ולפיכך החמיר לשנות, ובכה"ג בחולה שיב"ס לא החמירו לשנות'. בנוסף (שם בעמ' תעו) נשאל הרב הרצוג על חייל פצוע שאין מצבו מסוכן ורוצים לטפל בו בשבת כדי להחזירו לכשירות כדי שיוכל לחזור ולהילחם, האם מותר לעשות מלאכות דאורייתא ע"י יהודי לשם כך, והוא פוסק שמותר אבל רק ע"י שינוי, ואילו הרב אלישיב חולק עליו, ומציין למה שכתב לעיל שאין צורך לעשות מלאכות בשינוי בשעת מלחמה. וכן העיר שם (בעמ' תעט סעיף ב) על יצור תחמושת בשבת בשעת חירום שמותר, ושאין לייצר תחמושת בשינוי גם ביצור שנערך בשבת.

ג. היתר אימוני צוותי טנקים לאחר הסכם הפסקת האש ובניית האוהלים עבורם

הרב יהושע בן מאיר מספר [עמ' 158 ואילך] על ההיתר שניתן לצוותים של טירונים להתאמן בשבת אימוני טנקים מחד, ועל מחאתו הנועזת כנגד הפקודה שניתנה לחיילים אלו להקים לעצמם מאהל בשבת קודש. הרב בן מאיר מתאר שהרקע להיתר להתאמן בשבת היה שצה"ל חשש מכישלון השיחות עם המצרים בק"מ ה-101 שבעקבותיו הלחימה תתחדש, וכמו כן באותה שעה בסוריה נמשכה מלחמת התשה, כך שהיה צורך חיוני להכשיר בדחיפות צוותי טנקים כדי לאייש את הטנקים שעמדו ללא אנשי צוות. זו הייתה גם דעתו של הרב אלישיב. שאלתי פעם את הגר"ש אלישיב איזה פרק זמן נקרא זמן מלחמה? והוא השיב: 'מרגע פרוץ הקרבות עד שהוכרזה הפסקת אש הנראית יציבה'. עכ"ל. לפי מה שמדווח הרב בן מאיר הפסקת האש שהוכרזה לא הייתה נראית כהפסקת אש יציבה, לא עם המצרים ובוודאי שלא עם הסורים, שאף יזמו תקריות רבות בניסיון להדוף את ישראל מהמובלעת שכבשה. לכן אין ספק שמותר היה לאמן גם בשבת אנשי צוות שהיו דרושים כדי לאייש את הטנקים.

לגבי בניית האוהלים, הרב בן מאיר סבר שהיה בזה חילול שבת מיותר. אך לכאורה אין זו דעת הרב אלישיב. אני שאלתי את הרב (כפי שמופיע ב'המעין' במאמרי הנ"ל עמ' 47 הע' 2) האם מותר להביא בשבת בזמן הקרבות מזרונים לחיילים כדי שהם יוכלו לישון בצורה סבירה יותר, ולא על גוף הטנק או על הקרקע, והרב אלישיב פסק שמותר וצריך להביא מזרונים בשבת. ועוד אמר לי: 'הותרו כל צרכי מלחמה ובכללם גם הצרכים המועילים ומסייעים לחייל להילחם, אע"פ שגם בלעדיהם הוא יוכל לנצח'. עכ"ל.

דין אימון של חיילים במצב שנחשב למצב מלחמה, כאשר הפסקת האש אינה יציבה, איננו שונה. גם לחיילים שמתאמנים לקראת הקרב [ולעיל הרי הבאנו שבתש"ח התיר הרב אלישיב לעשות מלאכות דאורייתא כרגיל כדי להחזיר חייל למעגל הלחימה] דרושים תנאי מנוחה סבירים, ולכן גם להם מותר לבנות אוהל בשבת כדי שיוכלו לנוח ולאזור כוח לקראת המשך האימון. וכן כתב הבית יוסף בתחילת סימן שכ"ח בשם המגיד משנה להתיר לעשות מלאכות לחולה שיש בו סכנה 'ואע"פ שאין במניעת הדבר שעושין לו סכנה', כלומר כל פעולה שעוזרת במצב של פיקוח נפש מותרת, אע"פ שגם בהימנעות מעשייתה לא יגרם פיקוח נפש.

ברצוני להוסיף, ששאלתי בזמנו את הרב אלישיב על דברי הרדב"ז בתשובותיו ח"ד סי' קל, שאומר ש'כל דבר שאין בו צד סכנה אסור, אבל דברים שיש בהם קצת צורך אפשר שאם לא נעשה לו יבוא לידי דברים שיש בהם צורך הרבה, וכמו ששוחטים לחולה ולא מאכילים לו נבילה...'. והרב אלישיב הגיב מיידי: הרי המשנה ברורה [בסוף ביאור הלכה סי' שכח סע' ד ד"ה כל שרגילים] דוחה את הרדב"ז שהו' רק סברא בעלמא'. אם כן צריך להבין כיצד הקל הרב אלישיב לחלל שבת בדברים שיש בהם צורך לחיילים כנ"ל? וצריך לומר ששעת מלחמה אינה כמצב פיקוח נפש רגיל, אלא כל דבר שנדרש לצורכי המלחמה או לצורך החיילים שבחזית אינו נחשב רק ל'קצת צורך' שאותו דחה המשנה ברורה, אלא נחשב לצורך גדול שמותר לחלל שבת עבורו. כמובן שעל הרב הצבאי להיות עירני ובקשר עם מפקדי הכוחות כדי לוודא שאם הפסקת האש הופכת ליציבה יתבטל ההיתר שלו להתאמן בשבת, ואז עליו לבטל את האימונים בשבת לגמרי. [בנידון דידן שהיו שתי חזיתות נפרדות, עם מצרים ועם סוריה, ועם סוריה היו חילופי אש יום יומיים, לכאורה זה גם נחשב שהפסקת האש הכללית אינה יציבה, שהרי תוך זמן קצר ניתן להעביר את הכוח שהתאמן באיזור סיני לרמת הגולן].

ד. קיצור האימון של חטיבת ירושלים לפני הירידה לקו התעלה

הרב בן מאיר (עמ' 137) היצר מאוד על כך, שבגלל דרישתו שהגדוד שהיה בקו ועתידי היה להשתחרר לא יכשל באיסור חילול חג - קוצר זמן האימון של חטיבת ירושלים לפני הירידה לקו התעלה בסוף שנת תשל"ג, ולכן אף גזר על עצמו לאחר המלחמה מעין גלות ככפרה על כך. אבל לפי מה שפסק לי הרב אלישיב שכאשר אין זה כבר מצב מלחמה אין היתר לחלל שבת וחג, והרי כחודש לפני יום כיפור תשל"ד לא היה נראה כלל שהמלחמה עתידה לפרוץ, ואם כן הוראת הרב בן מאיר הייתה נכונה לגמרי, ולא היה היתר להחליף את הגדודים כאשר קיים חשש שייגרם חילול יום טוב לחיילים בסדיר או במילואים. מסתבר כי דווקא זכות שמירת קדושת החג עמדה לחיילי החטיבה הירושלמית בעמידתם האיטנה במלחמה.

ה. כתיבה בשעת זיהוי חללים בשבת

שאלה זו לא ביררתי אצל הרב אלישיב, אבל אספר על שאלה אחרת דומה. השאלה הייתה האם בשעת האינתיפאדה, כאשר המתפרעים תלו דגל אש"ף, מותר להורידו בשבת תוך כדי חילול שבת. הרב אלישיב שאל מיניה וביה: 'האם זו שאלה של טלטול מוקצה מחמת מיאוס?'... ולמעשה אמר שאם תליית הדגל תעודד את המשך ההתפרעויות מותר להורידו גם תוך חילול שבת.

לגבי כתיבת פרטיהם של החללים בשבת, לכאורה כיון שאי כתיבת פרטים עלולה לגרום לכך שייאלצו להוציא בהמשך צוות יק"פ לבירור נוסף כדי להביא מידע מדויק משטח הקרבות, בין השאר כיון שיעלה ספק [בגלל אי הרישום בשעת הפינוי] האם החיילים שלפי רישומי הצבא היו במקום אכן הם אלו שנמצאו ופוננו, יוצא שאי כתיבת הפרטים בזמן אמת עלולה להביא לסיכון חייהם של צוותי היק"פ בעתיד. כדי למנוע סיכון זה יש לדון שיהיה מותר לכתוב את כל הפרטים כרגיל, כפי שדורשת הפקודה, ואין צורך לכאורה להסתמך על סברת הגר"ש² אויערבך זצ"ל (שהובאה בדברי הרב בן מאיר בעמ' 154) ש'נמצאת מכשילם לעתיד לבוא' אם לא יהיה פינוי מסודר מלווה ברישומים של החללים בשבת.

ו. טיפול בטנקים בשבת

בשאלה זו רשומה אצלי השאלה, ולא התשובה. וזה לשון השאלה: האם בזמן ההפוגה בין קרב לקרב, כאשר מבצעים טיפולים ומכינים את הכלים לפעולה, על החייל לברר אצל מפקדו לפני כל פעולה ופעולה האם יש בה צורך, או שעליו לבצע את כל הטיפולים וההכנות של הכלים כרגיל?

לדעתי, כיון שגם המפקד בשטח לא יכול להגדיר כל פעולה האם היא הכרחית או לא, לכן למעשה יש לבצע גם בשבת את כל הפעולות שעושים תמיד בטיפול בכלים. ומעשה היה במלחמת לבנון שחייל החמיר ולא כיבה בשבת את נורית החיווי של הטנק [מנורת 24], ולפתע נתקבלה הודעה על תחילת הפגזה של האויב, וניתנה הוראה להכניס את הטנקים למחסה מאחורי גבעה. והנה כאשר ניסו להניע את הטנק הזה הוא לא הניע, כי המצברים נחלשו בגלל שהמנורה נשארה דלוקה, והיה צורך לבזבז זמן יקר ולהביא טנק אחר שיניע את הטנק הדומם. לכך מסקנתי היא שלעולם לא ניתן לדלג על פעולות הכנה רגילות גם בשבת, כי אי אפשר לדעת מה יהיו התוצאות מכך.

דברי סיום

בפיוט שכתב רבי משה ברבי יוסף הכהן [סליחות מנהג ליטא סי' פ ד"ה ארבעה אבות נזיקין] מתוארים אויבי ישראל כזאב, ארי, דב, נמר וחזיר עמהם, שהם שוקדים רעה על ערי ישראל, נוגחים מתמול שלשום, ואף השליכו אותי הבורה. בעל הפיוט מאחל להם 'שבעתיים הפל', 'חללים הפילם', וכן 'חרב ה' תאכלם', ועל עם ישראל הוא אומר: 'כל העם רואים את הקולות והלפידים, בניך מעומק הבור העלם, השיב תשיב לבעליה את העטרה, ושלם ישלם המבעיר את הבערה'. אני מודה בשם קוראי 'המעין' לרבנים הכותבים שליט"א ולמערכת 'המעין' על הקמת יד ושם ללוחמי ישראל שלחמו במלחמת יום הכיפורים, שהייתה מלחמה מובהקת לעזרת ישראל מיד צר הבא עליהם, ושבסיומה זכינו כי חלקה הראשון של הסליחה התגשם. נתפלל שנוכה לקיום הברכה לישראל שבהמשכה: 'השב שבותם אל מקום מזבח אשר עשה שם בראשונה'.

מרדכי בר"ש עמנואל

* * *

ב. תגובת הרב יהושע בן מאיר

הקדמה

- א. מקור היתר מלחמה בשבת נגד אויבים
 - ב. חשיבות המשמעת הצבאית והיכולת לקבוע מהו מצב של פיקוח נפש
 - ד. חזרה לבסיס בשבת אחרי פעילות ביטחונית
 - ה. קיצור אימון של הגדוד לפני מלחמת יום הכיפורים
 - ו. כתיבה בשבת בזמן פינוי חללים לצורך סיוע בזיהויים
 - ז. טיפול בטנקים בשבת
 - ח. הקפדה על עשיית מלאכות בשינוי בשבת בשעת מלחמה
- סיום
נספח: תוספת מעניין לעניין שלא לעניין

הקדמה

עורך 'המעין' ידידי ר"י קטן העביר לעיוני את דבריו החשובים של הרב עמנואל. שלחתי לרב קטן טיוטת תגובה כבר בערב סוכות תשפ"ד, אבל עקב אירועי שבת שמיני עצרת תשפ"ד והפעילות הצבאית שאחריה חשתי שיש צורך בבירור יותר מעמיק של השאלות ההלכתיות הנידונות, ואף בחשיבה חדשה בהן, ולכן שלחתי תגובה מעודכנת.

דבריו של הרב מרדכי עמנואל שליט"א מבוססים על מאמר שפרסם ב'המעין' בתשרי תשד"מ (עמ' 45-51), ובו לא יוחסו פסקי ההלכה בפירוש לגאון הרב אלישיב

זצ"ל. אודה ולא אבוש שהמאמר הנ"ל שפורסם בשנת תשד"מ לא היה ידוע לי בתקופת מלחמת יה"כ בשנת תשל"ד, אודה וכן אבוש שהמאמר הנ"ל לא היה ידוע לי גם כשכתבתי את המאמר שפורסם ב'המעין' בתשרי השנה. בתגובתו מסתמך הרב עמנואל גם על הערותיו של הגרי"ש אלישיב לפסקיו של הגרי"א הלוי הרצוג זצ"ל במלחמת השחרור, שפורסמו ב'ישורון' תשס"ג [קובץ יב עמ' תעא]. בנוסף הסתמך הרב עמנואל על הוראות בע"פ שקיבל מהגריש"א ולא פורסמו.

אמנם לדעתי כל רב פוסק הלכה חייב לפסוק לפי הבנתו בתורה, זאת בלא לגרוע מכבוד רבותיו, וכבוד כל ת"ח, בעיקר מגדולי הדור. אבל אין ספק שפסק של אחד מענקי הדור הקודם מבהיר יותר את הסוגיא וממילא משפיע על פסק ההלכה, ובנוסף הוא מהווה משקל רציני בצורת ההתמודדות עם ספיקות. לאחר לימוד המאמר הנ"ל ב'ישורון', נראה לי שפסקיו של הגאון זצ"ל אינם סותרים את הדברים שכתבתי במאמרי. יתירה מזו - לענ"ד אוכל לברך ללא ספק 'ברוך שכיוונתי'.

לגבי הפסקים בע"פ ששמע הרב עמנואל שליט"א חשוב להדגיש ש'תשובה' ניתנת ל'שאלה', ועל כן קיימת חשיבות רבה לנסיבות המדויקות שהוצגו לפני הגרי"ש אלישיב [או לפחות לנסיבות שהוא הבין מתוך השאלה], וקשה להסיק מתשובה לשאלה ספציפית בע"פ 'הלכה לדורות', בעיקר כאשר יש דברים בכתב מאותו פוסק מהם עולה אחרת. יחד עם זאת מחובתי לציין שבדברים רבים אני מסכים עם הפסקים שהביא הרב עמנואל. המאמר שלי מתאר את העובדות כפי שקרו. במו"מ ההלכתי העליתי את הבעיות והשאלות, לא בהכרח הכרעות הלכה, כיוון שלא התכוונתי לברר את הסוגיא ההלכתית על בוריה, אלא להציג את היישום של הדברים בפועל. כמדומה שמהעובדות מתבהרת דעתי לגבי הפסיקה ההלכתית, והדברים יתבררו יותר בהמשך מאמרי זה.

כדי לפשט את הדברים אציין להלן את מאמרו הראשון של הרב עמנואל ב'המעין' תשד"מ בכינוי ע"ה [=עמנואל 'המעין'], את התגובה שלו למאמרי לעיל בסמוך אכנה ע"ת [=עמנואל תגובה], את הערותיו של הגרי"ש אלישיב שהתפרסמו ב'ישורון' אכנה גא"י [=הגאון אלישיב ישורון], ואת מאמרי ב'המעין' תשרי תשפ"ד אכנה ב"ה [=בן-מאיר 'המעין'].

שתי הערות לפני הכניסה לגופם של דברים: 1. בכמה מקומות קשה מאוד להבין בגא"י את כוונת דברי הגריש"א. מערכת 'ישורון' עשתה כל מאמץ כדי להעלים את שמו של הגרי"א הרצוג זצ"ל על אף שהגריש"א התייחס לדבריו המודפסים ועליהם העיר את הערותיו, ובכותרת צוין שהדברים נכתבו ע"י הגריש"א 'לפני עשרות שנים' בלי לציין על מה נכתבו. ייש"כ גדול לרב עמנואל שגילה לנו רז זה. במקומות שלא הייתה לה ברירה רשמה המערכת "הגרי"א הלוי", אולי מתוך תקווה שצעירי הצאן

לא יזהו במי מדובר... הדבר מעורר אצלי ספיקות אם לא נעשו במה שנדפס השמטות נוספות מטעמי "השקפה" דומים. 2. במאמרי זה התרכזתי בשיטת הרב אלישיב זצ"ל עליו הסתמך הרב עמנואל במאמרו ובתגובתו, וכאן עמד קנה במקומו (ראה **סנהדרין קו, רע"א**). קיימות שיטות אחרות בפוסקים גם בשאלה אם שבת הותרה או דחוייה, וגם בעניין היתר 'עד רדתה' [להלן פרק א, ופרק ג סעיפים 2-4], ועוד חזון למועד.

א. מקור היתר מלחמה בשבת נגד אויבים

"מדברי המחבר עולה שהיתר מלחמה בשבת נגד אויבים שמתנכלים לעיירות ישראל נלמד מגדרי הצלה ופיקוח נפש של כל התורה הנלמדים מהפסוק 'וחי בהם' - ולא שימות בהם" (ע"ה עמ' 45).

1. כידוע, הגר"ש גורן זצ"ל ('משיב מלחמה' ח"א שער א סימן ב עמ' מא-קט, ובעיקר בעמ' פח-צא. מאמר זה נדפס במקומות נוספים, כגון 'תורת השבת והמועד עמ' 36-105) סבר שבמלחמה, פרט להיתר מצד פיקו"נ, קיים היתר נוסף מצד 'עד רדתה' ואפילו בשבת. הרב מ"צ נריה זצ"ל בספרו 'מלחמות השבת' (ירושלים, תשי"ט) חלק עליו, וסבר שכל ההיתר במלחמה הוא מצד פיקו"נ, ואין היתר נוסף. וראה בספרו של הרב א"מ אבידן זצ"ל 'שבת ומועד בצה"ל' (עמ' א-יט). גם הרב שמחה זיסל ברוידא, 'ביאורים לחידושי המאירי' [הודפסו בסוף חידושי המאירי שההדיר (מוסד הרב קוק, ירושלים תשל"א) פ"ד ביאור יד] כתב שלדעת הרמב"ם יש במלחמה היתר מעבר להיתר הרגיל של פיקו"נ.

אני מבין שדבריו של הרב עמנואל באים לשלול דעה זו, ולדעתו אין היתר במלחמה מעבר להיתר הרגיל של פיקו"נ. אמנם הגרי"ש אלישיב זצ"ל בגא"י (עמ' תעט, בסוף המאמר) כותב:

...ומדהביא [=הרמב"ם] דין זה כאן [=בהלכות שבת] מבואר דלאחר שנוצר 'מצב חירום' יכולים להתקף אף בשבת, דיכולים להיכנס לכלל סכנה **משום שנאמר עד רדתה**. ומשמע נמי דאף אם היינו מפסיקים את המלחמה בשבת לא היה בזה סכנה, **דאם לא כן קרא למה לי, ולמה יגרע זה מכל פיקו"נ אשר דוחה השבת** [=ההדגשות ממני, וכן להלן אא"כ סומן אחרת - יב"מ]. מפורשים דבריו שבשבת יש היתר נוסף למלחמה מהפסוק 'עד רדתה', והיתר זה יותר מקיף מההיתר מצד פיקו"נ, 'דאל"כ קרא למה לי'.

2. אמנם הגרי"ש אלישיב מוסיף:

אולם נראה דהיתר זה תלוי בקביעת דין מלחמה התלוי בסנהדרין וכו', ועל כן חזר והביא הרמב"ם דין זה גם בהלכות מלכים בפ"ו הי"א. והנה אם ימצא דין

מלחמת מצוה או מלחמת הרשות עכ"פ [וכנ"ל עפ"י הסנהדרין], ולפי דעת מומחים הוא דההתקפה על האויב היא השיטה הטובה ביותר של ההגנה, ולפי זה יכולים להתקיף אף בשבת.

מש"כ דהיתר זה תלוי בקביעת דין מלחמה התלוי בסנהדרין וכו' - כנראה כוונתו לדברי החזו"א בליקוטים בסוף עירובין (סימן ו אות א. והוא עירובין סי' קיד אות א) שאין דין מלחמה אלא: "במלחמת כל ישראל, מלחמת מצוה או רשות ע"פ מלך וסנהדרין, אבל גייס העומד על עיר ובני העיר יוצאין להודפם ולהציל, אף שמלחמתן מלחמת מצוה, מ"מ אינן בכלל פטור מחנה" [ר"ל שאין בהם דין ארבעה דברים שפטרו במחנה - יב"מ]. מדבריו עולה שצריך מלך וסנהדרין [=זהו ה'וכו' בדברי הגריש"א]. אמנם בהמשך דבריו כתב: "אבל שפיר י"ל דאין דין מחנה אלא במלחמת כל ישראל ע"פ מלך ושופט שבדור, או ע"פ סנהדרין במלחמת רשות". מדברים אלו נראה לכאורה שלדעתו הצורך ב'סנהדרין' הוא רק במלחמת רשות [שהסנהדרין צריכה לאשר את היציאה למלחמה כדאיתא במשנה ריש סנהדרין]. אבל במלחמת מצוה מספיק שהוא מלחמת 'כל ישראל' ע"פ 'מלך ושופט שבדור'. גם בדברי הגריש"א 'אם ימצא דין מלחמת מצוה, או מלחמת הרשות עכ"פ [וכנ"ל עפ"י סנהדרין]', אפשר לפרש שמה שהוסיף 'וכנ"ל עפ"י סנהדרין' הוא רק למלחמת הרשות.

מפורסמים דברי מרן הגרא"ה קוק זיע"א ב'משפט כהן' (תשובה קמד, אות יג עמ' שלז):

וחוץ מזה נראים הדברים שבזמן שאין מלך, כיון שמשפטי המלוכה הם ג"כ מה שנוגע למצב הכללי של האומה, חוזרים אלה הזכויות של המשפטים ליד האומה בכללה. וביחוד נראה שגם כל שופט שקם בישראל דין מלך יש לו לעניין כמה ממשפטי המלוכה, וביחוד למה שנוגע להנהגת הכלל.

א"כ פשוט שלממשלה נבחרת יש דין 'שופט שבדור' לגבי הנהגת הכלל ומלחמת מצוה.

בנספח בסוף ספר 'באורין דאשא' לידידי הרב שילת שליט"א, (עמ' 90-92, וראה שם הערה 14) פורסמה תשובה של הגרי"ש אלישיב ובסוף התשובה כתב: "מה גם שלפי דעת החזו"א... אינן אלא במלחמות כל ישראל...". הרב שילת אמר לי שהגרי"ש אלישיב זצ"ל אמר לו על דברי החזו"א שם 'אע"פ שאיני סובר כמותו בדבר זה'.

כך גם נראה מגא"י. שהרי בדבריו הוא חולק על דברי הגרי"א הלוי הרצוג (היכל יצחק או"ח סימן לו. צוטט במאמרו הנ"ל של הרב עמנואל משנת תשד"מ, ולהלן בסעיף הבא) שיש להימנע מפעילות מלחמתית בשבת שאפשר לדחותה לאחר שבת. ואם צריך מלך וסנהדרין - הלכתא למשיחא? גם מלשונו 'והנה אם ימצא דין מלחמת מצוה' משמע שהגרי"ש אלישיב סובר שהדבר אפשרי בזמננו.

אוסוף ואציין שדברי החזו"א בזה שצריך מלחמה של כל ישראל, נסתרים ע"י האורחות חיים [הובא בב"י ובב"ח סימן קנח], שהתקנה של ארבעה דברים שפטרו במחנה חלה בכל מקום שיש סכנה, אפילו אצל אדם יחידי [או קבוצת אנשים] שעוברת במקום סכנה [כגון מדבר], ולא דווקא במלחמה, ולדעת הפרישה (סי' שסו) והגר"א (סי' קנח) זו אף דעת הטור. וכן פסק מפורש בשו"ע (שם), וכ"ה במג"א, הגר"א, שו"ע הרב (סימן קנח סע' יד, ושם באות נד), ערוך השולחן (סי' קנח סע' יד), והמשנ"ב (ס"ק לד). וראה מש"כ בנושא זה בספרי 'מפקודיך אתבונן' - מאמרים א' הגדרת דין מחנה ודין תחומין במחנה' (עמ' 109-141).¹

3. אמנם מדבריו נראה, שמעבר לשאלה של סנהדרין בקביעת מלחמה, היתר זה של 'עד רדתה' חל רק בפעילות מבצעית, כגון התקפה. אבל הסכנה של כל יחיד עדיין נידונה על פי עקרונות פיקו"נ בלבד. זאת שלא כדעת הגר"ש גורן זצ"ל, שהיתר זה חל על כל הפעילות שבזמן מלחמה.²

1 מחובתי להעתיק כאן דברים שכתבתי בספרי הנ"ל בפתח הדיון בדברי הגאון בעל החזו"א זצ"ל: "לדין בדברי מרן בעל החזו"א נקדים את דברי הרמב"ן בהקדמתו לספרו מלחמות ה': 'התנצלותי על החיבור הזה... מצד החיוב המוטל עלינו לחפש בענייני התורה והמצוות ולהוציא לאור תעלומות מצפונים, ושאינן אנחנו רשאים להתעצל בידיעתה ולהתירשל בלימודה ולא לירוא אדם בהוראותיה ומשפטיה, כמו שכתב: לא תגורו מפני איש', ובדברי הרב בעל המאור בהקדמה לספרו בשם החכם אבן-ג'נאח שציטט את הפילוסוף שאמר: 'ריב לאמת עם אפלטון, ושניהם אהובנו, אך האמת אהוב יותר'.

2 אמנם אפשר שפרק זה מתייחס רק לדבריו של הגרי"א הרצוג זצ"ל לעניין היתר מיוחד במלחמת מצוה. וכוננת הגרי"א רק לומר שההיתר קיים רק מצד 'עד רדתה' וזה יש גם במלחמת רשות, אלא שבמלחמת רשות צריך אישור של הסנהדרין [לדעת הגרי"א הרצוג - של מלך, עיי"ש], אך במלחמת מצוה אולי שייך היתר זה באופן כללי. דרך אגב, אף שאין מאמר זה המקום להרחיב בדבריו של הגר"ש גורן זצ"ל [כמו שכתבתי בסוף הפתיחה למאמר זה], כדי למנוע טעות אבאר במעט: הגר"ש גורן זצ"ל מבאר את דעתו בספרו 'משיב מלחמה' ח"א, וכן בספרו 'תורת השבת והמועד'. לדעתו היתר 'עד רדתה' הוא ש'הותרה' שבת אצל מלחמה, והיתר פיקו"נ הוא רק 'דחוויה' שבת אצל פיקו"נ. אצטט מספר שורות מהפרק 'ההיתר של עד רדתה עדיף על היתר פיקוח נפש': "ההבדל בין היתר זה להיתר של פיקוח נפש אפשר למצוא לפי שיטות הראשונים הסבורים שהשבת לא הותרה בפני פיקוח נפש כי אם דחוויה... ונפקא מינה שאם השבת דחוויה אצל חולה, כל שישנה אפשרות של מניעת חילול שבת עליהם חייבים למנוע חילול שבת, כגון שקבע הרופא שיש להאכילו בשר בשבת, וקיימת ברירה לשחוט בשבילו בשבת, או להאכילו בשר נבילה שישנו בעין, בזה קבע הב"י שאם נאמר דחוויה היא שבת בפני פיקוח נפש יש להאכילו נבילה ולא לחלל שבת בשחטיה [בלשון הפוסקים 'מאכילין אותו הקל הקל תחילה' - יב"מ], אבל לדעת הסבורים שהותרה היא בפני חולה מותר לשחוט עבורו, משום שלא אסרה תורה מלאכה בשבת אצל חולה... לפי שיטה זו [=של היתר עד רדתה] הרי בהיתר הלחימה בכל הקשור ישירות למלחמה [ההדגשה ממני - יב"מ] אין צורך לחפש דרכים אחרות על מנת למנוע חילול שבת בתוך ניהול הקרב.

ב. חשיבות המשמעת הצבאית והיכולת לקבוע מהו מצב של פיקוח נפש

“...יש מקום לחשש שבאם החייל יצטרך לדון ולשקול אחרי כל פקודה ופקודה אם יש בה משום פקוח נפש או לא (וזאת אפילו שלא בשעת הקרב ממש) יגרוור הדבר לתופעה של חוסר ביטחון וחוסר אמון ביחסים בין מפקדים לחיילים ובין החיילים בינם לבין עצמם. יתכן שיווצר מצב בו מפקדים יחששו שפקודותיהם לא יתבצעו כראוי, וכתוצאה מכך שליטתם על הכח תיפגם והיחידה לא תוכל לתפקד כנדרש... הגריא"ה הרצוג זצ"ל בספרו... 'ברם על היהודים הדתיים לדרוש מהמפקדה, שבכל מקרה שמחליטה לעשות התקפה לשם החלשת האויב וגם לשם הגנה, יעשה חשבון קפדני מראש אם ההתקפה הזאת יכולה היא שתבוצע מלפני שבת, או שיכולים לדחותה עד מוצש"ק, אסור להם לקובעה דוקא ליום שבת קודש [ראה בסעיף הקודם שבנקודה זו הגר"ש אלישיב חולק על הגריא"ה הרצוג, ולדעתו מותר לעשות מעשי התקפה והגנה אף בשבת, גם אם הם סובלים דיחוי - יב"מ]. **אבל אם תצא פקודה בשבת, ויש להניח שהזמן דוחק, ואי אפשר שלא לציות שאם כן תתערער המשמעת הצבאית ויתקלקל כל המאבק, צריכים לציות'...** עכ"ד הגריא"ה הרצוג זצ"ל. מדבריו עולה שבמצב שיש חשש שעל ידי אי-מלוי פקודה מבצעית בעת המלחמה תתערער המשמעת הצבאית, יש לציות לפקודה גם אם מראש היינו חייבים שלא לבצעה משום שאינה דוחה שבת.” (ע"ה, עמ' 45-46).

כמובן שאין המדובר על פעולות צדדיות שאין להן זיקה ישירה לקרב [ההדגשה ממני - יב"מ]. זה שחייבים לשמור על השבת גם בעת מלחמה אנו למדים מדברי המכילתא בפרשת כי תשא, שם נאמר ר"י בן בתירא אומר הרי הגוים שהקיפו את ארץ ישראל וחללו את השבת, **שלא יהיו ישראל אומרים הואיל וחללו מקצתה נחלל את כולה**, ת"ל מחלליה מות יומת {=ההדגשה במקור - יב"מ}. מהמכילתא הזאת נראה במפורש שהשבת הותרה במלחמה, אפילו במלחמת מגן, ואינה דחיה כמו בפיקוח נפש, שאם לא כן איזו אפשרות היתה לומר שאם חיללו ישראל מקצתה של השבת במלחמת מגן שיחללו את כולה, עד שצריכים ללמוד את זה ממקרא מיוחד לאיסור חילול שבת שלא לצורך המלחמה... **עד שלמדנו ממקרא מיוחד לאסור חילולי שבת אחרים שאין להם קשר למלחמה** [==ההדגשה ממני - יב"מ"]. דעתו ברורה, ש'עד רדתה' גורם ששבת 'הותרה' אצל מלחמה ולא רק 'דחיה' כמו בפיקוח נפש, על כן אין את הדין של 'הקל הקל תחילה'. כך גם לא יתיקיים הדין שהרמ"א פסק שמה שאפשר לעשות בשינוי בלא חשש לתקלה צריך לעשות בשינוי, **אבל אין בזה כלל להתייר דבר שהוא אינו צורך להחימה ממש**, שיטה זו מאוד קרובה לשיטתו של הגר"ש אלישיב זצ"ל. ראה גם את מכתבו של הגר"ש גורן זצ"ל לסופר מר בורלא [פורסם ב'מחניים שבועי' תשי"ט כרך ו' גליון כה, ומשמם ב'פסקי הלכות צבא' מהדורה רביעית אייר תשכ"ט עמ' 121], וכאמור אין זה המקום להאריך בזה. וראה גם להלן סעיף 4, ובספרי 'מפקודיך אתבונן' - מאמרים א, 'חילול שבת לצורך מורל החיילים', עמ' 143-152.

“שאלה נוספת: האם וכיצד יכול חייל לדעת אם בכל פקודה יש בה צורך פיקוח נפש, ואם אמנם נמצאים ברשותו כל הנתונים והידיעות שיאפשרו לו לבחון את השאלה בצורה נכונה... וא”כ מי יוכל ליטול על עצמו אחריות לא לבצע פקודה בכה”ג?” (ע”ה, עמ’ 46).

1. אני מסכים לחלוטין עם דברי הרב עמנואל. אם יש הוראה לבצע פעולה **“מבצעית”** **“בעת מלחמה”**, לדוגמה הוראה לטייס להפציץ מטרה מסויימת בעזה - על הטייס לבצע אותה בלי לבדוק אם הפעולה סובלת זיכוי למוצאי שבת. ברור שהפעולה מלחמתית, והיא פיקו”נ, השאלה רק אם היא דחופה לשבת או סובלת זיכוי למוצ”ש. כאמור בסעיף הקודם, לדעת הגר”ש אלישיב גם ‘המפקדה’ אינה צריכה כלל לשקול את נחיצות הפעולה בשבת ואם ניתן לדחותה למוצ”ש. וראה ‘היכל יצחק’ להגריא”ה הרצוג זצ”ל (או”ח סי’ לא אותיות ז-ח, ומשמם ב”פסקים וכתבים” לגריא”ה הרצוג זצ”ל תשובה מה עמ’ קצז-קצח במהדורת תשמ”ט):

...והדין הוא כמו אצל חולה שיש בו סכנה, שתלוי הדבר באומדן דעת המומחים, ואם המומחים במקומכם המקבלים ידיעות מפי אלה מיוחדים לכך להיודע ע”ד מצב הרוחות אצל הגוים אומדים בדעתם שקרוב הדבר שיתנפלו, מי יוכל לקבל עליו האחריות ולהתנגד להם, ואיתם דבר המשפט הלזה... והכל תלוי בשיקול דעתם ובשיפוטם... בזה אין אנו הרבנים מומחים להחליט, כי זהו עניין של איסטרטגיה...

אמנם כל זה תחת הסייג **‘פקודה מבצעית’**! אבל כאשר הספק הוא אם בכלל הפקודה נובעת מכורח מבצעי, מפיקו”נ, או שאינה כלל קשורה לצרכים מבצעיים, על זה כבר הורה הגר”ש גורן זצ”ל (פסקי הלכות צבא, בהוצאת המטה הכללי / הרבנות הצבאית הראשית, מהדורה רביעית מתוקנת, אייר תשכ”ט, פרק ו סעיף 16 עמ’ 63. מקור התשובות וביאורם באריכות ב’מחניים’ שבועון לחייל הדתי):

...על החייל לדרוש ממפקדו שיודיעו אם המצב הבטחוני אינו מרשה דחיית הפעולה, ואם אי ביצוע עלול להביא לפגיעה במצב בטחון של אנשים, מתקנים או כל רכוש של המדינה ע”י האויב. רק אז מותר לו לבצע את הפקודה, **בתנאי שלא יהיה משוכנע ההפך מזה**. כמו כן על החייל להשמיע למפקדו שחילול שבת הוא מעוות שאינו ניתן לתיקון, ולא יתכן לנהוג לפי הכלל של ביצוע הפקודה מיד ורק אחרי כן, אם החייל מוצא את הפקודה כבלתי מוצדקת או כפוגעת, יגיש קובלנה נגד מפקדו, מאחר ובמקרה זה הדבר אינו ניתן להחזרה אחרי שהחילול שבת נעשה.

נכון הדבר שלעיתים גם המפקד אינו יודע מדוע ניתנה הפקודה, ועליו לומר כן בכנות לחייליו. אתן דוגמא: בשירותי באוגדה 252 בסיני עוד לפני מלחמת יוהכ”פ נשאלתי

ע"י חיילים דתיים ששירתו במעוזים בתעלת סואץ, ונדרשו לכתוב 'יומן תצפית' על כל פעולה שנצפית בצד המצרי של התעלה מולם, כולל פעולות שגרתיות כמו הגעת משאית אספקה, צורת הלבוש של החיילים המצריים [מרושל או מסודר, בגדי א' או עבודה], ואפילו כל פעם וכל מקום שחייל מצרי יורד להטיל מימי או לעשות צרכיו וכדומה. יתירה מזו, הם נדרשו להקריא את יומן התצפית במכשיר הקשר פעמיים ביום לחמ"ל הגדוד, וכל יום, גם בשבת, היו אוספים מהם את כל יומני התצפית ולוקחים אותם ל'אי שם'. העובדה שהצבא השקיע מאמץ רב וכסף באיסוף אינפורמציה 'חסרת ערך' זו, הדליקה אצלי נורה אדומה³. אמרתי להם שאבדוק. באתי אל קצין המודיעין של האוגדה, וביקשתי הסבר. הוא קצת גמגם, התחמק. אבל הוא ידע שאם לא יניח את דעתי אסור על חיילים דתיים למלא יומן זה. הוא חזר אלי אחרי זמן קצר [בהם כנראה קיבל אישור מ'בטחון שדה' להכניס אותי לסוד העניינים], והזמין אותי לטוס עמו לחמ"ל מודיעין פיקוד דרום. שם הראו לי איך המחשבים [של אותם ימים!] מעבדים אינפורמציה זו, ממנה נובעת משמעות מבצעת חשובה. למשל - הידיעה על המקומות בהם החיילים המצרים מטילים מימיהם או עושים צרכיהם משמשתם ליצירת מפות של מיקוש נגד אדם בשטח האויב, שבמקומות האלו אין לחשוש לו. או למשל, משאית האספקה יצאה פעם מאחד המוצבים המצריים, אך הדרך למוצב הבא לקחה לה כחצי שעה יותר מאשר בימים הקודמים. נתבקש צילום מחיל האוויר, שהראה שהמצרים מקימים מוצב נוסף במקום שנסתר מהתצפית, וזה גורם למשאית לעיקוף ועיכוב בדרכה. או למשל, כאשר ההופעה של החיילים המצרים 'משופרת' זהו סימן ברור לכך שיתקיים בשעות הקרובות ביקור של מפקדים בכירים, ועוד. שוכנעתי, והתרתי לרשום יומני תצפית בשבת בתעלה, וגם שנים אח"כ בבקעת הירדן.

אולם לא כל פקודה היא לצורך מבצעי. ובסוף חייבים להשתמש גם בשכל הישר. פקודה להקרין סרט במועדון קצינים בשבת היא בפני עצמה שבירת האימון בין המפקד לחייל, ואסור לחייל לציית לפקודה כזו. עוד מקרה - מפקדים במוצב דרשו לצאת בשבת לסיור נוסף, שלא היה בל"ז. הנהג היה חייל דתי, ועוד שלושה חיילים דתיים הצטרפו לצורך אבטחה. התברר שהנסיעה הייתה לצורך צידת דורבן כדי לעשות במוצ"ש 'על האש' [מלווה מלכה'...]. כמובן שהפעולה אינה מותרת, ואם החיילים הדתיים היו מודעים לכך היה אסור להם לבצע את הפקודה.

2. הגריא"ה הרצוג מסייג גם שמדובר 'בעת מלחמה'. אמנם לענ"ד במצב החירום הקיים במדינה במשך כל שנותיה, כל הזמן נקרא 'עת מלחמה'. ומאורעות שבת שמיני עצרת תשפ"ד יוכיחו.

3 ראה ב"ה [מאמרי ב'המעין'] פרק ב סעיף 2, ושם בהערה 18. בעניין יומן, כגון יומן תצפיתנים או יומן מבצעים, ראה היכל יצחק או"ח סי' לז אות ה [בפסקים וכתבים ח"א סימן מח אות ה].

ג. האם צורכי מלחמה דוחים שבת אף שאין בהם צורך פיקוח נפש?

"אמנם ב"שער ציון" סי' שכ"ח ס"ק י"ז אחרי שהביא את הדעות המסכימות לר"ן [=שכאשר אדם עושה פעולת הצלה, כגון שהוא פורש רשת להעלות תינוק שנפל למים, מותר לו לכוון גם לפעולה אחרת, כגון לצוד דגים - יב"מ] והדעות החולקות עליו (הרי"ף הרמב"ם והרא"ש, שדעתם שדווקא כאשר אינו מתכוון למלאכת איסור הותר הדבר), כתב בפשטות: "אך לכל הדעות מיירי שאינו מרבה בפעולה בשביל זה, כך נראה ברור". עכ"ד. ולדברי בעל המ"ב ההיתר שמקורו מחשש זה [=לדעת הרב עמנואל כוונת הר"ן שיש חשש שמא מחשש שיכוון לפעולה אחרת יימנע מלהציל את התינוק, וראה בהמשך - יב"מ] מוסב דווקא על **כוונה** שלא לצורך, ולא הותר לעשות מלאכה נוספת שלא לצורך מחשש זה. אמנם יתכן שהכוונה העומדת מאחורי דברי שער הציון היא שלא הותר לעשות מעשה מיותר כאשר האדם יכול להימנע מעשייתו ללא קושי, ואיננו חוששים שהחיוב להימנע מכך יגרור בעקבותיו הימנעות מלהציל כיון שלמלאכה הנוספת אין כל קשר למלאכה הראשונה, והיא אינה מביאה כל תועלת לעיקר מלאכת ההצלה, ואינה אלא צורך אישי של המציל. אך יתכן שכאשר הסיבה שאנו מתירים לאדם להימנע מלקחת בחשבון שמא אין במלאכה זו צורך של פיקוח נפש ממש, כדי שלא יגיע שלא ברצונו לסיכון חיי אדם - ישתנה הדין, ואולי גם שאר הראשונים שחולקים על הר"ן יודו בכה"ג. וצ"ע בדבר. (ע"ה עמ' 48)

[הרב עמנואל מזכיר בהערה את הוראת רבי ינאי בסנהדרין כו, א' פוקו זרעו בשביעת', ולא הזכיר שלדעת רש"י והתירוץ הראשון בתוס' מדובר רק בשביעת דרבנן, ומוכח מדבריהם הפוך מסברת הרב עמנואל, שבדאורייתא אין מקום להתיר משום חשש כזה. ואף לתירוץ השני בתוס' ע"פ הירושלמי שמדובר ב'חיי נפש', אמרו התוס' שלא בשביל תשלום הארנונא התירו, אלא משום שאי תשלום הארנונא עלול להביא לסכנה. אם כן למה התיר רבי ינאי באופן גורף. כי אם אדם עשיר לא יזרע, יאמר שכנו שהוא במצב טוב גם אני אצליח לשלם גם אם לא אזרע, וכך יגיע לסכנה. על כן כיוון שרוב הציבור נדרשים לזרוע, חששו ש'צדיקים' בודדים יסכנו אחרים (בעיקר אלו שאינם עניים שברור שלא יוכלו לזרוע). אבל מכאן ללמוד לעשיית מלאכה בשבת שאינה דרושה, שמא לא יעשה מלאכה הנצרכת - הדרך רחוקה. יב"מ].

"לעצם דינה של פעולה שיש בה תועלת, אך הימנעות מעשייתה לא תביא לפיקוח נפש, מצינו דגבי חולה שיש בו סכנה נחלקו בדבר ראשונים ואחרונים, ובביאור הלכה סימן שכ"ח ד"ה כל שרגילין הובאו דבריהם בהרחבה. המגיד

משנה כתב בדעת הרמב"ם שמותר לעשות לחולה שיש בו סכנה כל הצרכים שרגילים לעשות לו בחול, אע"פ שאף אם נימנע מלעשותם לא יגיע החולה אפילו לספק סכנה, דכיון שהם מועילים מותר. לעומת זאת הרבה ראשונים (רש"י, תוספות, הרשב"א, המאירי ועוד) סברו שהותר לעשות רק צורכי חולה שיש חשש שבהימנעות מהם יגיע החולה לידי סכנה. וא"כ לענייננו, לא מיבעי שלדעת המ"מ הותר לעשות כל פעולה שיש בה צורך ותועלת כל שהיא, אלא יש מקום לומר שגם לדעת החולקים, כיון שיש חשש שאם נורה לחייל לבדוק בכל מקרה האם אכן יש בו חשש פיקו"נ או שיש בו רק צורך בעלמא שאינו דוחה שבת יבוא להשתתות ולהחמיר שלא כדין במקום שיש בו סכנה, וא"כ יש מקום להתיר לעשות כל מעשה שיש בו תועלת לצרכי המלחמה... ונראה מכאן שכל פעולה המועילה לזריזותו ויכולתו של המציל להציל - הותרה בשבת." (ע"ה, עמ' 48-49)

1. בתגובתו של הרב עמנואל למאמרי שפורסם ב'המעין' בתשרי זה, כותב הרב עמנואל:

"לגבי בניית האוהלים, הרב בן מאיר סבר שהיה בזה חילול שבת מיותר. אך לכאורה אין זו דעת הרב אלישיב. אני שאלתי את הרב (כפי שמופיע ב'המעין' הנ"ל עמ' 47 הערה 2) האם מותר להביא בשבת בזמן הקרבות מזרונים לחיילים כדי שהם יוכלו לישון בצורה סבירה יותר, ולא על גוף הטנק או על הקרקע. והרב אלישיב פסק שמותר וצריך להביא מזרונים בשבת. ועוד אמר לי 'הותרו כל צרכי מלחמה ובכללם גם הצרכים שמועילים ומסייעים לחייל להילחם, אע"פ שגם בלעדם הוא יוכל לנצח'. עכ"ל." (עת)

2. להלן דברי הגאון הגר"ש אלישיב זצ"ל, במאמר הנ"ל ב'ישורון' אליו ציין הרב עמנואל:

"ה. בימי מלחמה, שהאיש-חיל מרגיש בעצמו שאם לא יאכל מאכל חם כל היום יחלש ולא יוכל להילחם כראוי ולהגן על עצמו כדבעי, יש להתיר לו שיאכל ממה שנתבשל בשבת [והיסוד בזה הוא שמעשה שבת אינו אסור אלא מדרבנן, כ"כ הגר"א הלוי]". (גא"י, עמ' תעב). [=ראה בהמשך אם פסק זה מוסכם על הגר"ש"א או שהוא חולק עליו. יב"מ]

כלומר, לא הותר לו חלילה לבשל בשבת, אלא רק לאכול אוכל שבושל בשבת, שאסור מדרבנן מטעם מעשה שבת. אולם כיוון שמדובר בחייל ש'מרגיש בעצמו שאם לא יאכל מאכל חם כל היום יחלש ולא יוכל להילחם כראוי ולהגן על עצמו כדבעי', לענ"ד יש להתיר לו גם לחמם אוכל בשבת! לא מדובר ב'חשש', מדובר ב'יודע צדיק צרת נפשו'.

במאמר מתחיל כאן פרק חדש: 'פיקוח נפש בשבת'. הגריש"א מביא את הרה"מ ואת הכרעת הביאור הלכה א"כ בודאי היה מהנכון להחמיר באיסור תורה ובפרט שלא במקום סכנה, ואז כותב:

"והדברים תמוהים לענ"ד שיהיה שיטה כזו להתיר לחולה שיש בו סכנה אף דברים שאין בהם סכנה לחולה... ואף אי נימא כמאן דאמר דשבת הותרה אצל פיקו"נ [=הפרק פותח בלשון הרמב"ם ששבת דחוויה אצל פיקו"נ. ומפנה לתשובת הרשב"א ס' תרפט], ומהאי טעמא לדידיה אין צריך לדקדק אחר הקל הקל [=תחילה], או שאין צריך לשנות את המלאכה... מ"מ צריך החולה לאותו דבר ויש סכנה במניעתו. אבל בדבר כזה, שאין שום סכנה במניעתו, מאיזה טעם ידחה השבת?... אמנם ז"ל הרה"מ... אם כן, הנידון אשר עליו דן הרב המגיד איירי שהחולה זקוק לחימום, אלא שיש להשיגו ע"י בגדים. ועל זה כתב שאף על פי שאין זקוק לחימום של המדורה, מכל מקום מותרים להדליק בשבילו המדורה, כי סוף סוף החולה צריך הוא לחימום, ועיקר החימום פיקוח נפש הוא. על זה כתב הרב המגיד שעושים כמו שרגילין לעשות בחול בלא שינויים". (גא"י, עמ' תעג)

והנה בביאור הלכה כתב: ...ובאמת אם נאמר בכוונת המ"מ שהוא מפרש את הלשון 'כל שרגילים' כפשטא, תקשי דהרמב"ן גופיה שסובר שצריכים לשנות המלאכה אם אין בזה איחור..., וא"כ לע"ד הרי זה קל וחומר, אם אפילו הדברים שיש סכנה במניעתם צריכים לדקדק ולשנות, כ"ש אלו הדברים שאין בהם כלל שייכות לפיקו"נ... ומתוך דברי הראשונים המובאים בביאור הלכה יש אמנם פלוגתא דרבוותא בזה, שהמאירי בסוף יומא כתב אע"פ שרחיצה זו של חיזוק איבריו אין בה צורך למהירות... ועל זה יש חולקים אם יש לדון רק על עיקרי הרפואה במה שמגיעים ישר לסלק את הסכנה, או אפילו מה שמביאים לחיזוק אברי החולה. אבל ודאי לדידהו דס"ל שאין למנוע מזה הוא משום כי גם חיזוק אבריו מדרכי הרפואה היא, ויש בזה עניין לפיקוח נפשו, וא"כ א"א עוד להכריע ולהחמיר בזה, אם לשיטה זו גם זה נכלל בסכנת נפשות... ואם מחללין עליה שבתא בודאי נוגע זה לפיקו"נ, שאל"ה לא יתכן לדחות את השבת". (גא"י, עמ' תעג-תעד)

כמדומה שכוונת הגריש"א בסוף דבריו הוא לחלוק על הכרעת הביאור הלכה, ושכיוון ש'ודאי לדידהו דס"ל שאין למנוע מזה, הוא משום כי גם חיזוק אבריו מדרכי הרפואה היא, ויש בזה ענין לפיקוח נפשו', שוב לא שייך דברי הביאור הלכה א"כ בודאי היה מהנכון להחמיר באיסורי תורה ובפרט שהוא שלא במקום סכנה". זאת כיוון שלדעות אלו, זה כן נוגע למצב סכנה.

אפשר שבדבריו יש רמז שהוא חולק על הגריא"ה הרצוג, ולדעתו על כן יש גם להקל לבשל אוכל לחולה שלדבריו אם לא יאכל אוכל חם לא יוכל להילחם ולהגן על עצמו כראוי. זאת כי לדעת המאירי סוף יומא גם זה מיקרי פיקו"נ כמו חיזוק איבריו [איני מספיק בקיא בלשונו של הגריש"א להכריע בשאלה זו]. אמנם כך נראה גם מהסברא, כמו שכתבתי למעלה.

3. אבל ברור מדברי הגריש"א זצ"ל שבשום אופן אין להתיר שום פעולה שאינה קשורה לפיקו"נ ממש. לא בישול בשבת שיהיה אוכל חם, כאשר הצורך הוא רק 'מורל'. לא הבאת מזרונים או בגדים, לא הקמת מאהל ולא שום דבר דומה לכך. לא רק שהדבר נחשב עשיית מלאכה בשבת לדעת הביאור הלכה. אלא שלדעת הגריש"א הדבר נחשב מלאכה גם לדעת הרה"מ, ואין חולק, **"והדברים תמוהים לענ"ד שיהיה שיטה כזו להתיר לחולה שיש בו סכנה אף דברים שאין בהם סכנה לחולה... ואף אי נימא כמאן דאמר דשבת הותרה אצל פיקו"נ"**. א"כ אין מקום להתיר אלא מצד **'אך יתכן** שכאשר הסיבה שאנו מתירים לאדם להינעם מלקחת בחשבון שמא אין במלאכה זו צורך של פיקו"נ ממש, וזאת כדי שלא יגיע שלא ברצוני לסיכון חיי אדם - ישתנה הדין. **ואולי** גם שאר הראשונים שחולקים על הר"ן יודו בכ"ג, וצ"ע בדבר'. (ציטוט ע"ה, עמ' 48, צוטטו למעלה). לענ"ד **לא יתכן**, ולענ"ד לדעת הרב אלישיב 'הדברים תמוהים' לומר כן. אבל גם לדעת הרב עמנואל - וכי מפני ש'יתכן' 'ואולי' - מפני שאנו מדמים נעשה מעשה? להתיר איסור תורה? אתמהא! וכאן בוודאי חלה הכרעת הביאור הלכה: **'א"כ בודאי היה מהנכון להחמיר באיסור תורה ובפרט שלא במקום סכנה'**.

4. אמנם הרב עמנואל (עת) העלה סברה נוספת. הוא הביא 'סתירה' בין דברי הגריש"א זצ"ל לבין תשובה אחרת שנתן לו, וכתב:

"וצריך לומר ששעת מלחמה אינה כמצב פיקוח נפש רגיל. אלא כל דבר שנדרש לצורכי המלחמה או לצורך החיילים שבחזית אינו נחשב רק ל'קצת צורך' שאותו דחה המשנה ברורה, אלא נחשב לצורך גדול שמותר לחלל שבת עבורו" סברה זו מתקבלת על הדעת, בעיקר לשיטת הגריש"א זצ"ל שבמלחמה יש היתר נוסף לחילול שבת מצד הדין של 'עד רדתה - אפילו בשבת' (כפי שבואר בסעיף 1א). אך דווקא בשיטת הגריש"א לא מצינו לומר כן.

ראשית, ההיתר של 'עד רדתה', אפילו לדעת הגר"ש גורן [ראה לעיל סעיף 3א, ושם הע' 2], מוסיף על היתר פיקו"נ בכך שאף שדחוייה היא שבת אצל פיקו"נ, **הותרה שבת** בזמן לחימה. אמנם הגריש"א כותב מפורש [צוטט למעלה סעיף 1] **'והדברים תמוהים לענ"ד שיהיה שיטה כזו להתיר לחולה שיש בו סכנה אף דברים שאין בהם סכנה לחולה... ואף אי נימא כמאן דאמר דשבת הותרה אצל פיקו"נ... מ"מ צריך**

החולה לאותו דבר ויש סכנה במניעתו. אבל בדבר כזה, שאין שום סכנה במניעתו, מאיזה טעם ידחה השבת'.

בוודאי אם נאמר שדברי הגריש"א הם רק במלחמה שהוכרזה ע"י סנהדרין (ראה למעלה סעיף 2א), ברור שאין היתר זה שייך במלחמות בימינו. אמנם גם לדעת לפחות במלחמת מצוה לדעת הגריש"א אין צורך בהכרזת סנהדרין כדי שיחולו דיני מלחמה של 'עד רדתה' (ראה 2א).

אמנם הדברים מוכחים גם ממאמרו של הגריש"א. מאמר זה הוא הערות על פסקי הרב הרצוג לזמן מלחמה. אך בדבריו אינו מזכיר כלל שבזמן מלחמה יהיה דין אחר. אמנם בהמשך המאמר יש פרק "שעת חירום [ודין מלחמה עפ"י הסנהדרין בשבת]". בפרק זה הגריש"א זצ"ל מבאר את דין 'עד רדתה', כמו שפורש לעיל (בסעיף 1א), ושם כתב: "ולפי דעת מומחים הוא דההתקפה על האויב היא השיטה הטובה ביותר של ההגנה, ולפי זה יכולים להתקיף אף בשבת". משמע מדבריו שבזה חולק על דברי הגריש"א הרצוג זצ"ל (צוטטו בע"ה, והובאו למעלה ריש סעיף ב). אמנם מכיוון שלא הזכיר כלל השלכות לגבי פעולות שאינם פיקו"נ ממש במצב מלחמה. נראה שלדעתו 'עד רדתה' מצומצם רק להמשך פעילות מלחמתית, כגון התקפה אף שסובלת דיחוי לאחר שבת [ושלא כדברי הגריש"א הרצוג זצ"ל כנ"ל]. אבל היתר זה אינו נוגע לשאר פעולות בשבת, שהם מותרים רק מצד פיקו"נ (וראה לעיל 3א).

5. מכאן נעבור לדברי הרב עמנואל (ע"ת) לגבי הקמת מאהל בשבת. בראשית שמחתי לשמוע שיש לי אילן גדול להתלות עליו, מרן הגרי"ש אלישיב זצ"ל, שהתיר אימונים בזמן שיש חשש לפריצת מלחמה. אמנם דבר זה פשוט, ואין בו חידוש כלל. כך כתבתי (ב"ה, פרק ד סעיף 2, עמ' 159. וראה שם שהסתמכתי על פסק של מו"ר הגרשז"א זצ"ל):

"לא היה לי ספק שחומרת המצב מהווה פיקוח נפש, ויש לאפשר אימונים בשבת".

"יש להדגיש שמדובר במצב של 'חולה לפנינו' - או ליתר דיוק 'מלחמה לפנינו'. ברור שיש מחסור בצוותים, ומחסור זה יכול להשפיע לרעה על יכולת ההתמודדות של צה"ל עם המשך הלחימה, על כן מדובר במצב של פיקוח נפש, וכל פעולה לצורך אימון הכוחות והחשת הכשרתם כטנקיסטים מותרת בשבת". (ב"ה, פרק ד, סעיף 2א, בהערה 20, עמ' 161).

גם הייתי הראשון שהודיע שהיתר זה לאמן חיילים מבוטל כאשר בהתייעצות עם הגורמים הרלוונטיים באוגדה ואף מעבר לה התברר לי שכבר אין מחסור קריטי בלוחמי שריון, ואין צורך דחוף בהמשך הכשרתם של חיילים נוספים. בעקבות הוראתי גם באוגדות אחרות הפסיקו את ההדרכות בשבת.

אולם הרב עמנואל כותב בשם הגרי"ש זצ"ל (ע"ת. צוטט למעלה פרק ג סעיף 1) להתיר גם את הקמת המאהל בשבת.

ראשית - כבר הראינו למעלה (פרק זה סעיפים 2, 3) שמהערותיו של הגרי"ש (גא"י) מוכח ההיפך. אמנם נאמן הוא הרב עמנואל בעדותו על הוראה בע"פ. אלא שכפי שכתבתי במבוא למאמר זה - הכול תלוי בנסיבות המדויקות. ההוראה בע"פ, כאמור, נוגדת את דברי הגרי"ש בתשובתו בכתב. היא גם נוגדת הוראות ששמעתי בפשטות ממור"ר הגרשז"א זצ"ל (ב"ה, הערה 11) בעניין בישול או חימום אוכל לחיילים בשבת 'מטעמי מורל'.

אמנם אפשר שבמקרים חריגים ביותר, כגון יחידה שיוצאת במוצ"ש לפעולה מיוחדת, לאחר מספר ימים של פעילות אינטנסיבית וחוסר שינה, יהיה אולי היתר להביא להם מזרונים כדי שישנו היטב לפני הפעולה - וגם בכך אני מפקפק. מי שבאמת עייף יכול לישון גם על הארץ. אבל סתם - להביא מזרונים - איני רואה שום היתר.

אולם גם אם היה מקום להתיר את זה - הדבר אסור באופן מוחלט!

וכאן הבן שואל - הרי גם אני מודה שמותר להביא מזרונים לחיילים בתנאי קרב, על אף שכוחות ההספקה מסתכנים בכניסה לאיזור הקרבות. כך גם מותר להביא להם אוכל ועוד. אפילו בדרגים מביאים להם שיעלו את המורל. אז למה אסור בשבת? האם שכחתי מה שאמר לי מור"ר הגרשז"א (ב"ה פרק ב' סעיף 8, עמ' 153 והלאה) שאם מותר לסכן חיילים, ק"ו שמותר לחלל שבת?

התשובה פשוטה (ב"ה, פרק ד סעיף 4, עמ' 165 והלאה). כמדומה שכל מי שמכיר את הצבא יכול להעריך מה יהיו התוצאות של פסיקה שבפעילות מבצעית/מלחמתית (הציטוטים מתוך ע"ת בשם הגרי"ש א) 'הותרו כל צרכי מלחמה ובכללם גם הצרכים המועילים ומסייעים לחייל להילחם, אע"פ שגם בלעדם הוא יוכל לנצח', 'כל פעולה שעוזרת במצב של פיקוח נפש מותרת, אע"פ שגם בהימנעות מעשייתה לא יגרם פיקוח נפש'. לצערנו, מדינת ישראל נמצאת כל הזמן במצב חרום ולחימה. זה נכון בגבול הלבנון, בסוריה, ביהודה ושומרון, בירושלים וכמובן בעוטף עזה. בעצם זה נכון בכל מקום - יש טרור ועוד. האם נבטל את שבת בצה"ל, בשב"כ, במוסד, ואף במג"ב ובמשטרת ישראל? אולי גם בשרות בתי הסוהר השומר על מחבלים? נביא להם בידור, נחמם אוכל בשבת? כמדומה שהרבה יחידות שיכנסו במוצ"ש לפעולה בג'נין יעלה להם מאוד המורל אם בשבת אחה"צ יהיה בדרך או זמר. אולי גם כדאי שילכו בליל שבת למועדון ריקודים? ביחידה של תלמידי הסדר, האם נתיר להביא את ראש הישיבה בשבת כדי שיתן להם שיחה לפני צאתם לפעולה?⁴

4 ראה גם בספרי "מפקודיך אתבונן" מאמרים א - 'חילול שבת לצורך מורל הלוחמים', עמ' 143-152.

ברור שכל ההיתר, בין אם צריך 'צורך הרבה' הקרוב לפיקו"ג, בין אם מספיק 'צורך קצת' - הוא רק בפעולות הקשורות למאמץ הביטחוני ממש. אולי בנסיבות מסוימות מאוד זה יכול לכלול גם הבאת מזרונים, אם כי אני מפקפק בכך שהגרי"ש הבין נכון את הנסיבות.

כאמור, אף אם היה מקום להתיר - חובתו של כל רב צבאי לאסור מצד החשש להחרבת השבת בצה"ל, ומשם במדינה כולה. הרי ודאי שיש בזה איסור עשה מצד 'שבתון'⁵. כפי שכתבתי (ב"ה, בפרק ד סעיף 4) "היה ברור לי היטב שאם התנהגות זו של המג"ד תעבור ללא תגובה רצינית, תיפרץ לחלוטין חומת השבת, ואף חומת הכשרות". "כי זכר כל היצור לפניך בא, מעשה איש ופקודתו, ועלילות מצעדי גבר" - 'עלילות מצעדי גבר' זה מה שדחף את האדם לפעולה, כמו מקבילתו 'ויצרי מעללי איש'. 'מעשה איש ופקודתו' אני מבין תמיד שכולל את התוצאה של מעשה איש, 'פקודתו' - מה יצא מזה. אדם אחראי לא רק על מעשיו, גם על תוצאותיהם, כמו שהאריכו חכמי המוסר.

כדאי גם להשוות לדברים שהבאתי (ב"ה, פרק ד סעיף א, עמ' 260-261) בפסקיו של הגר"ש גורן זצ"ל, והרגשת אחריותו החינוכית ל'פקודתו', לתוצאות פסיקותיו. אין לי ספק שאם הייתי זוכה לדבר על הנושא עם הגאון הרב אלישיב זצ"ל, הוא היה אומר שאני צודק, וצדקתי.

כמדומה שההיתרים הנרחבים שניתנו בש"ק פרשת בראשית תשפ"ד, הדרישה להפעיל גם את אל-על בשבת, ועוד, מוכיחים את הצורך בזהירות בפסיקה. כמובן, שיש גם להימנע מחומרות, שהרי כל המוסיף גורע, וכבר אמר שלמה בחוכמתו 'אל תוסף על דבריו' (משלי ל, ו) ומפורסמים דברי מדרש בראשית רבה שהביא רש"י בבראשית ג, ג.

ד. חזרה לבסיס בשבת אחרי פעילות בטחונית

"הרב בן מאיר שליט"א במאמרו (עמ' 150) מספר שהיק"פ שבפיקודו פעל [בהיתר] לאסוף חללים בעצם יום טוב ראשון של סוכות תשל"ד בדרום הגולן, ולאחר סיום פינוי החללים הם נשארו ביישוב הסמוך רמת מגשימים למרות שהוא היה בטווח האש הסורית, ולא חזרו לבסיסם ביישוב כנרת עד מוצאי החג. אולם על פי מה שהסביר לי בזמנו הרב אלישיב זצ"ל הנהגה זו לא הייתה נכונה. רש"י בעירובין (מה, א בד"ה דילמא להציל שאני) כותב: 'אבל הבא להציל יש לחוש שמא האויבים ירדפו אחריו, הלכך אפילו טובא נמי יכנסו לעיר'. וכן

5 ראה רמב"ן ויקרא כג, כד; שו"ת חת"ס חו סימן צז, ואזהמ"ל בזה.

נפסק בשו"ע (או"ח סי' תז סע' ג) שאם הייתה יד הגוים תקיפה והמצילים מפחדים לשבות במקום שבו הצילו חוזרים לשבת במקומם ובכלי זינם. בספרי 'השבת בשעלבים' (ביתר עילית תשפ"ב, עמ' 33 הע' 15) הבאתי את פסק הגר"ש אלישיב **שחיילים שנמצאים בפעילות מבצעית בליל שבת** [=ההדגשה ממני - יב"מ] מותר להם לחזור בשבת לבסיסם שנחשב למקום בטוח, למרות שיש להם אפשרות להיכנס בתום הפעילות למוצב שנמצא על הגבול. יוצא אם כן שלפי ההלכה היו חייבים החיילים ומפקדיהם לחזור ביו"ט עצמו בגמר הפעילות ישירות לבסיסם הבטוח, למרות שהדבר היה כרוך בנסיעה ארוכה, ולא להישאר במקום שהיה אז בטוח התותחים הסוריים". (ע"ת)

1. הרב עמנואל כותב שההיתר של הגר"ש זצ"ל היה על 'חיילים שנמצאים בפעילות מבצעית בליל שבת'. - למה דווקא בליל שבת. ואם בשבת בבוקר, או אחה"צ. האם אורך הזמן של שהות 'במוצב שעל הגבול' הוא שיקול לגבי סבירות הסכנה? שמא חוסר הנוחות והטרחה לשהות כל השבת במוצב שעל הגבול משפיע גם על המכשילים לעתיד לבוא? או שמא לאו דווקא ליל שבת, ה"ה שבת אחה"צ? וא"כ 'ליל שבת' למה לי, נאמר שבת אחה"צ וק"ו ליל שבת! או אפילו רק 'שבת' בסתם, וליל שבת בכלל! כוונתי להראות שה**נסיבות המדויקות של המקרה** קובעים את הפסיקה ההלכתית. על כן אין לעשות 'בנין אב' למקרים אחרים שיש בהם שינויים, אפילו שינויים קטנים, אלא לאחר בדיקה ודיון מעמיקים.

יחידה צבאית הנכנסת בשבת לשטח אויב לצורך ביצוע משימה, כגון 'מארב חודר'. כל בר דעת מבין שברגע סיום המשימה היא חייבת להתפנות משטח האויב. האם הדבר נכון גם לסיור בשבת שנעשה בכביש הבקעה? או אפילו בגבול סוריה, או בגבול לבנון? אנו לא מתירים לחיילים לחזור לבסיסם, או אפילו ליישוב קרוב, בסיוור בבקעה, כך גם בימי שיגרה [שלא כמו בימים כמו אלו שבסוף תשרי תחילת מרחשוון תשפ"ד] בנסיעה בכביש הצפון בלבנון, זאת משום שסבירות הסכנה שונה לחלוטין. על כן דברי הגמרא בעירובין ופירוש רש"י ברורים ופשוטים. ונ"ל שהגמרא, הראשונים והשו"ע אינם זקוקים ל'הסכמה' אפילו מהגאון הרב אלישיב זצ"ל. יש רק "שאלה קטנה" - מהו היקף הסכנה שמתיר את הנסיעה חזרה לבסיס, האם צריך סבירות גבוהה לסכנה - פיקו"נ לפנינו, או שמספיק 'אפשרות' ואפילו רחוקה לסכנה, וזהו היתר מיוחד ביוצאים להציל, מעבר להיתר של פיקוח נפש.

2. בספרי "מפקודיך אתבונן" במאמר 'נסיעה עם נהג נכרי בשבת' (עמ' 73-107) עסקתי בכמה צדדים של הנושא (שם הערות 9-11, וראה גם הערה 4). אין מאמר זה המקום להאריך בדברים. רק אציין את לשון הגמרא (עירובין מה, א): "רב נחמן בר יצחק אמר: לא קשיא; כאן - שנצחו ישראל את אומות העולם, כאן - שנצחו אומות

העולם את עצמן", מהם נראה קצת שצריך סכנה מוחשית. אמנם היה ניצחון בקרב, אבל מדובר ב'שטח אויב' (ראה במאמרי הנ"ל הערה 8). כך גם נראה מלשון רש"י 'יש לחוש שמא האויבים ירדפו אחריו'. אולם מלשון הרמב"ם "והיו מפחדים לשבות במקום שהצילו בו" [והעתיקו השו"ע], ולא כתב 'ויש סכנה לשבות במקום שהצילו בו', נראה קצת שאף שמבחינה אובייקטיבית אין ממש סכנה, כיוון ש'מפחדין' - מבחינה סובייקטיבית כבר מותר לחזור למקומן. אמנם גם לדעה זו צריך הגדרה - מי שמפחד להישאר בירושלים ורוצה לחזור לבני ברק, האם הותר לו חילול שבת? וראה גם במאמרי הנ"ל פרק י (עמ' 95-97). בהמשך לאסון הנורא שקרה לנו בשבת שמיני עצרת תשפ"ד נחدد את השאלה - האם [לפני האסון של שמיני עצרת], היינו מתירים לחייל שגמר משמרת במוצב ליד הגדר בעזה לחזור בשבת? לאן - למפקדת האוגדה? או אולי לביתו בשדרות או באופקים [אני כבר לא מדבר על הישובים סמוכי גדר]? האם ניתן לומר שחייל לא יכול להישאר במקום בו יש יישוב אזרחי פעיל, כדוגמת שדרות? היום מפנים את הישובים סמוכי גדר, אבל בשבת יו"ט ראשון של סוכות - לפני האסון רח"ל - איך היה צריך לפסוק?

3. עכשיו נחזור לדברים שכתבתי. לאחר איסוף ופינוי החללים הוריתי ליחידה לצאת מאיזור הקרבות ולחזור למקום בטוח. כשהגעתי לרמת מגשימים, ישוב אזרחי שבימי רגיעה חיו בו אזרחים רגילים, ואלפי אנשים - כולל אני, נסענו אליו באופן שגרתי. יש לזכור שמדובר מאוחר אחה"צ, זמן קצר לפני יציאת החג [ולא 'ליל' החג]. הערכתי הייתה שיצאתי ממקום סכנה. כך גם העריכו רבים אחרים - מפקד אגד התחזוקה של האוגדה פרש את הצוותים שלו מזרחית לאל-על. אמנם הסורים פתחו בהפגזה, ובמפקדת אגד התחזוקה היו רח"ל הרוגים [כולל חיילת]. הכוח שלי שהיה ברמת מגשימים נכנס לבונקר תת קרקעי מוגן. הסיבה לכך ברורה - השהייה בבונקר פחות מסוכנת מנסיעה בשטח פתוח מטווח באש אויב. רק שבבונקר הפרענו לפעילות הרפואית של טיפול בפצועים. על כן הוריתי לצאת ולנסוע למקום בטוח - לכנרת. אז נפצעו לי שני חיילים, בחסדי ה"י רק קל. הבנתי שטעיתי שחשבתי שאפשר להישאר ברמת מגשימים, כי השטח עדיין מסוכן. סיפרתי על הנסיעה זמן קצר לפני צאת החג כדי להראות שטעיתי בהערכה שלי, והיה עלי להמשיך לנסוע רצוף עד שאצא לגמרי ממקום הסכנה, ולא להתעכב ברמת מגשימים. כמדומה שהתנהגותי [פרט לטעות בהערכת המצב כנ"ל] תואמת לחלוטין את פסיקת הגרי"ש אלישיב זצ"ל.

אולם להסיק מהפסק של הגרי"ש זצ"ל שכוח הפועל בשבת ב'מובלעות' שמעבר לגדר הגבול בלבנון יהיה רשאי בשבת [במצב הקיים לפני שבת שמיני עצרת תשפ"ד; אפשר שבמתח הקיים היום בגיזרה תשתנה הפסיקה] לא רק לצאת מהמובלעת, אלא גם לחלוף על פני הישובים שליד הגדר, ולחזור לבסיסו - נניח בצפת - כמדומה

שזו מסקנה מרחיקת לכת, ואף הרב עמנואל לא מתכוון לכך. כפי שכתבתי קודם - השאלה היא הנסיבות המדויקות עליהם דיבר הגר"ש זצ"ל [למען הדיוק - אליהם התייחס הגר"ש לפי הבנתו בשאלה], הכל תלוי בפרטים הקטנים.

ה. קיצור אימון של הגדוד לפני מלחמת יום הכיפורים

"הרב בן מאיר (עמ' 137) היצר מאוד על כך שבגלל דרישתו שהגדוד שהיה בקו ועתיד היה להשתחרר לא יכשל באיסור חילול חג - קוצר זמן האימון של חטיבת ירושלים לפני הירידה לקו התעלה בסוף שנת תשל"ג, ולכן אף גזר על עצמו לאחר המלחמה מעין גלות ככפרה על כך. אבל לפי מה שפסק לי הרב אלישיב שכאשר אין זה כבר מצב מלחמה אין היתר לחלל שבת וחג, והרי כחודש לפני יום כיפור תשל"ד לא היה נראה כלל שהמלחמה עתידה לפרוץ, ואם כן הוראת הרב בן מאיר הייתה נכונה לגמרי, ולא היה היתר להחליף את הגדודים כאשר קיים חשש שיגרם חילול יום טוב לחיילים בסדיר או במילואים. מסתבר כי דווקא זכות שמירת קדושת החג עמדה לחיילי החטיבה הירושלמית בעמידתם האיתנה במלחמה".

1. ראשית נעמיד דברים על דיוקם. לא אני קבעתי - גם אם הייתי רוצה לא היה הדבר בסמכותי - לקצר את האימון של הגדוד. באתי עם מפקד האוגדה לרמטכ"ל בהצעה שיבוטל שירות המילואים של שני הגדודים - הגדוד היוצא והגדוד הנכנס, ובמקומם יובא גדוד סדיר למשך כל התקופה. זאת הייתה שאיפתו של מפקד האוגדה. לדעת הנוכחים מהמטה הכללי הדבר לא היה אפשרי עקב פגיעה במשימות אחרות של הכוחות הסדירים [בזמנו - גולני וצנחנים]. לכן הצעתי לחילופין שתוארך תקופת המילואים של הגדוד היוצא עד אחרי ר"ה ושבת תשובה, ואז יהיה שבוע שלם להחלפת הגדודים, או לחילופין שתוקדם תקופת המילואים של הגדוד הנכנס, והוא יחליף את הגדוד היוצא שבוע לפני כן [בי"ט אלול]. אופציות אלו נפסלו עקב בעיות חוקיות בתיקון צווי המילואים. הפתרון של קיצור האימון הועלה על ידי משתתפי הדיון, והתקבל על דעת הרמטכ"ל.

הדיון לא התקיים חודש לפני מלחמת יוה"כ, אלא ארבעה-חמישה חודשים לפניה. ועם זאת - אין הדבר נכון ש'לא היה נראה שהמלחמה עתידה לפרוץ'. כפי שכתבתי במאמר, דווקא בקיץ תשל"ג מפקד האוגדה שיכנע את המטה הכללי שיש סכנת מלחמה. בפסח הורדו כוחות נוספים לסיני לתפיסת המעברים. בצבא הוכרז על מבצע כוננות [בין היתר 'כחול לבן']. כפי שכתבתי - מפקד האוגדה טען כל הזמן שהולכת להיות מלחמה. אנו יודעים היום שהיו לפני מקבלי ההחלטות את כל הסימנים שמלחמה הולכת לפרוץ, אך נתקיים בנו בעוונותינו רח"ל חזונו של הנביא

ישעיהו (ו, ט-י) "...שְׁמַעוּ שְׁמוֹעַ וְאַל תִּבְיִנוּ וְרָאוּ רְאוּ וְאַל תִּדְעוּ. הַשְׁמִן לֵב הָעַם הַזֶּה וְאַזְנֵי הַכֹּהֲנִים וְעֵינֵי הַשֹּׁעֵר...". כמו שכתבתי במאמר בפרק 'הלנו אתה אם לצרינו' - כך גזר הקב"ה בחכמתו יתברך. כמובן אני לא ידעתי מכל זה. הבאתי במאמרי את פסק ההלכה של מו"ר הגרשו"א זצ"ל שאמר לי ש'אין לדיין אלא מה שענינו רואות', ופעלתי נכון בנושא.

2. אך ראשית עולה השאלה ההלכתית לגבי המשקל שהיה עלי לתת לקביעתו של מפקד האוגדה 'הרופא המטפל בשטח', שהולכת להיות מלחמה. בזה דנתי קצת במאמר⁶. מעבר לכך - בורא העולם סובב את הדברים כך שהייתי חלק מהחלטה שבסופו של דבר התבררה כמוטעית ואומללה, ואפשר שהייתי חלק ממהלך שתרם במשהו לכך שאדם מישראל נהרג! יתכן שהקב"ה השתמש בי כ'שבת אפוי'. האם אפשר שעל כך לא אצטער?

3. הגאון הרב יחזקאל אברמסקי זצ"ל סיפר שהוא התיר עגונה, והיא התחתנה והיו לה ילדים מבעלה השני, ואז בעלה הראשון הגיע. 'בא הרוג ברגליו'. הרב גדליה אייזמן זצ"ל [המשגיח בשיבת 'קול תורה'] אמר לרב אברמסקי [ביידיש] 'כבודו לא צריך להצטער, אין לדיין אלא מה שענינו רואות'. הרב אברמסקי ענה לו - 'אני אצטער? שהקב"ה יצטער. למה הוא הביא אותנו? הקב"ה לא יודע שו"ע? בשו"ע כתוב שהוא מת, מה פתאום הקב"ה הביא אותנו?... כנראה גדולי תורה, גיבורי כוח עושי דברו, כאשר הם יודעים שלא מהם יצאה התקלה כי הם עשו כהלכה, ורק הקב"ה סיבב את הדברים שבמקרה זה מההלכה תצא תקלה - כנראה שאצל גדולים כאלו המציאות אינה אלא 'חלום יעוף וענן כלה' והמציאות האמיתית היא ההלכה, על כן אין התקלה גורמת להם צער. **לצערי אין אני במדרגה זו.**

4. **בתגובה שהכנתי לרב עמנואל לפני חג סוכות** כתבתי את הסעיף הזה: 'ולמעשה - במצב הקיים היום [תשרי תשפ"ד] של חשש למלחמה רב זירתית, אך הממשלה לא מכריזה על מצב חרום, לא מגייסת מילואים וכדומה. האם לדעת הרב עמנואל הרב אלישיב היה מורה לבטל אימון שחל ביום תענית, כמו בעשרה בטבת הבעל"ט? או לקצר אימון כדי שלא יהיה חילול שבת? או שהוא היה מתיר? זאת השאלה החשובה העולה ממאמרי, ולא הצער שלי. לדידי בכל אופן, אני מרגיש שבת קול התגלטה בבית מדרשי, שעלי לפעול בכל אפשרות שאוכל למנוע אימון בשבת, ואפילו למנוע אימון בתענית דרבנן. אבל אני [בל"ג] לעולם, לעולם לא אבטל אימון ליחידה צבאית, במצב הקיים היום במדינת ישראל ובאיזור, אף אם הדבר כרוך בשתייה בתענית דרבנן. אהסס מאוד לבטל אימון אף אם הדבר כרוך בחילול שבת'

6 ראה בזה 'היכל יצחק' או"ח סימן לא אותיות ז-ח (ומשם ב"פסקים וכתבים" לגריא"ה הרצוג זצ"ל תשובה מה עמ' קצז-קצח במהדורת תשמ"ט).

5. עתה, לאחר אירועי שבת שמיני עצרת תשפ"ד - הוספתי את הדברים הבאים:

למדנו בגמרא בעירובין (מה, א)

והבא להציל מן הגייס ומן הנהר ומן המפולת ומן הדליקה - הרי הן כאנשי העיר, ויש להן אלפיים אמה לכל רוח. ותו לא? והא אמרת: כל היוצאין להציל חוזרין למקומן, אפילו טובא! - אמר רב [יהודה אמר רב]: שחוזרין בכלי זיין למקומן, כדתניא: בראשונה היו מניחין כלי זיין בבית הסמוך לחומה, פעם אחת הכירו בהן אויבים [=שיצאו חוץ לעיר, ורדפו אחריהן - רש"י] ורדפו אחריהם, ונכנסו ליטול כלי זיין, ונכנסו אויבים אחריהן. דחקו זה את זה והרגו זה את זה יותר ממה שהרגו אויבים. באותה שעה התקינו שיהו חוזרין למקומן בכלי זיין.

בגמרא יש תירוץ נוסף של רב נחמן בר יצחק (צוטט חלקית למעלה ריש פרק זה), אך הראשונים כתבו ששניהם נפסקו להלכה, וכן הוא בפוסקים (רמב"ם שבת כז, יז; טושו"ע או"ח סי' תז סע' ג). באחרונים (ב"ח, פרישה ואליה רבה, והובאו דבריהם במ"ב ס"ק י) כתבו שהדין 'חוזרים בכלי זיין' הוא אפילו כשנצחו ישראל את אומות העולם. פשט הדברים הוא שממעשה שהיה הסיקו חז"ל שאין לסמוך על המודיעין האומר שאין מה לחשוש מהאויב, ועל כן **תיקנו** שגם כשהמצב נראה בטוח, וניצחו ישראל, לא מפרידים חייל מכלי הנשק שלו. מלשון הגמרא נראה שהתקנה שלא מפרידים חייל מנשקו קיימת בכל מקרה, אפילו כשיש סבירות נמוכה שיבוא אויב. יש ראשונים (ראה בספרי הנ"ל פרק ד, סעיף 2, שם עמ' 76, הערות 9, 10) שמפורש בהם שהיתר זה לחזור בכלי נשק הוא אפילו באיסורים דאורייתא, מרה"י לרה"ר וכדומה. כך גם פסק מור"ג הגרש"ז אוירבך זצ"ל (מנחת שלמה סימן ח עמ' נח במהדורת תשמ"ו. וראה גם בספרי הנ"ל, שם, הערה 67), זאת למרות שלדעתו 'מכשילן לעתיד לבוא' מתיר רק איסורי דרבנן - "ומה שאנו אומרים להם ליקח עמהם גם את הכלי זיין הוא מפני שחכמים ראו את זה כצורך של פיקו"נ והם אשר דורשים מהם דבר זה... וצריכים לומר לפי זה דהתקנה לא היתה רק בזה שהתירו להם לחזור למקומם בכלי זינם, אלא שגם גזרו עליהם שלא ישובו למקום בלי הכלי זיין...".

5א. תמיד הבנתי שמדובר בתקנה ספציפית לגבי חזרה בכלי נשק משום מעשה שהיה. אך לאחר אסון שבת שמיני עצרת תשפ"ד נ"ל שמדובר בתקנה רחבה יותר - **שאינן לסמוך על המודיעין**. לא רק שחכמים ראו כצורך של פיקו"נ לא להפריד חייל מכלי נשקו, אלא חכמים הסיקו ממעשה שהיה שהערכות המודיעין עלולות להיות שגויות, ובפיקו"נ לא הולכים אחר הרוב, ועל כן ראו כצורך של פיקו"נ לא לסמוך על המודיעין. משמעות הדבר היא שהיה עלינו לחשוש להתקפת פתע של החיזבאללה גם לפני שמיני עצרת תשפ"ד כמו שאנו חוששים לאחריו. כמובן שאין אפשרות

להחזיק את המדינה כל הזמן במצב חירום. ברור שההערכות של המודיעין משפיעות על מקבלי ההחלטות לגבי צורת הפעילות של גופי הביטחון, אחרת המשק יקרוס והמדינה לא תוכל לתפקד. אבל חז"ל למדו ממעשה שהיה - ולנו יש ל"ע כבר שני מעשים כאלו, מלחמת יוה"כ והתקפת החמאס בשמיני עצרת - שאין לסמוך באופן מוחלט על הערכות המודיעין. על כן קבעו חז"ל שמבחינת החשש למלחמה אסור לנו להכניס את השבת כשיקול בהכנות למלחמה, כיוון ששבת נדחית אף מ'ספק פיקו"נ', ואין הולכים בפיקו"נ אחר הרוב.

5ב. על כן ודאי שבימי שגרה על הצבא לתכנן אימונים בדרך שלא תפגע בשבתות וחגי ישראל, ואף לא בתעניות דרבנן וכדומה. אבל אם נקבע אימון באופן שמצריך לאכול בתענית דרבנן. או אפשר שאפילו בצורה שצריך להתאמן בשבת או בחג - אסרו חכמים להתחשב בשבת או בחג כדי לבטל אימון, כיוון שמצד ההלכה מדובר ב'ספק פיקו"נ'. כיוון שההערכות של המודיעין הם רק 'אפשר' ורחוק מודאי, כמו שלמדו חז"ל מ'מעשה שהיה' בימיהם, וק"ו שעלינו ללמוד מכך מ'מעשים שהיו' בימינו אנו [אולם נראה שאם אפשר לדחות את האימון לזמן קצר, כמה ימים, אולי במקום של איסורי תורה, כמו חילול שבת, אפשר ולכן צריך לדחות. וצ"ע].

5ג. אתן דוגמא. נניח שמפקד אוגדת עזה עשה תרגיל התקפת פתע לאוגדה בחוה"מ סוכות, בימים ראשון שני ושלישי, ולדעתו התרגיל הוכיח שהאוגדה לא מוכנה כראוי. הוא פונה לרבנות הצבאית ומבקש לעשות תרגיל חוזר בימים חמישי-שישי-שבת. אני מניח שבחוה"מ סוכות תשפ"ד היינו אומרים לו - לא, תעשה את התרגיל הנוסף ביום ראשון-שני-שלישי הבאים עלינו לטובה, אחרי החג. אלא שבשבת שמיני עצרת תשפ"ד בעוה"ר קרה מה שקרה. כותב הרב עמנואל: "לפי מה שפסק לי הרב אלישיב שכאשר אין זה כבר מצב מלחמה אין היתר לחלל שבת וחג, והרי כחודש לפני יום כיפור תשל"ד לא היה נראה כלל שהמלחמה עתידה לפרוץ, ואם כן הוראת הרב בן מאיר הייתה נכונה לגמרי, ולא היה היתר להחליף את הגדודים כאשר קיים חשש שיגרם חילול יום טוב לחיילים בסדיר או במילואים". או, בעברית יותר עכשווית: "לפי מה שפסק לי הרב אלישיב כאשר אין מצב מלחמה אין היתר לחלל שבת וחג, והרי **בחוה"מ סוכות תשפ"ד** לא היה נראה כלל שהמלחמה עתידה לפרוץ, ואם כן הוראת הרב בן מאיר הייתה נכונה ולא היה היתר להחליף את הגדודים כאשר קיים חשש שיגרם חילול יום טוב לחיילים בסדיר או במילואים". חז"ל אמרו לנו שאין הקב"ה מביא תקלה לבהמתן של צדיקים, ק"ו לצדיקים עצמם. אני מאמין שאם היינו זוכים והגריש"א זצ"ל היה חי אתנו בתשפ"ד, והשאלה [שכמובן לא נשאלה] של מפקד האוגדה הייתה מובאת לפניו - הוא היה מתיר את האימון. כך אעשה גם אני.

ברור לי שמדובר בחידוש גדול, אך נראה לי שהוא אמת להלכה למעשה.

1. כתיבה בשבת בזמן פינוי חללים לצורך סיוע בזיהוים

"לגבי כתיבת פרטיהם של החללים בשבת, לכאורה כיון שאי כתיבת פרטים עלולה לגרום לכך שיאלצו להוציא צוות יק"פ לבידור נוסף בשטח כדי להביא מידע מדויק משטח הקרבות, בין השאר כיון שיעלה ספק [בגלל אי הרישום בשעת הפינוי] האם מספר החיילים שלפי רישומי הצבא היו במקום אכן הם אלו שנמצאו ופוננו, יוצא שאי כתיבת הפרטים בזמן אמת עלולה להביא לסיכון חייהם של צוותי היק"פ בעתיד, וכדי למנוע סיכון זה יש לדון שיהיה מותר לכתוב את כל הפרטים כרגיל כפי שדורשת הפקודה, ואין צורך לכאורה להסתמך על סברת הגרש"ז אויערבך זצ"ל שהובאה בדברי הרב בן מאיר בעמ' 154 ש'נמצאת מכשילים לעתיד לבוא' אם לא יהיה פינוי מסודר מלווה ברישומים של החללים בשבת". (ע"ת)

כבוד הרב עמנואל שליט"א - לכל שאלה קשה יש מצבי קיצון שבהם אין שאלה. במידה ומדובר בחלל אחד, שכל יחידת הסריקה זוכרת את המקום בו פונה וכל שאר הפרטים, או חייל שמת בתוך בסיס צבאי מסיבות כל שהם - פשוט שאין צורך לכתוב בשבת, ואפשר לדחות את הכתיבה לאחר שבת. במידה ומדובר בחללים הנמצאים במקום מסוכן, ואי כתיבת הפרטים עלולה להביא [אפילו בסבירות נמוכה] לצורך לסיכון חיילים נוספים כדי לברר את הפרטים - פשוט שמותר לכתוב את הפרטים. אבל ברוב המקרים מדובר בפינוי בשטח לא מסוכן [יחסית]. היחידה תדווח על סריקה נכונה ומלאה של השטח, ושאינו יותר חללים. יתירה מזו - כיוון שאין רישומים, ויש חללים ממקומות שונים, בכלל א"א יהיה לאתר את השטח ממנו הגיעו החללים. [היה חלל שפונה בסיני, לא ע"י הרבנות הצבאית, וצורף לו דו"ח בו נכתב - 'פונה מקו התעלה'...]. רישום הפרטים ישפיע על דבר אחד בלבד - יכולת הזיהוי. יש חשש שעקב החוסר בפרטים לא יוכלו לזהות אותם, או שלפחות הזיהוי יערוך זמן רב. הוא יישאר 'נעדר', והגופה תישאר תחת הגדרה של 'חלל אלמוני'.

זאת השאלה, האם מותר לכתוב בשבת כדי למנוע מצב כזה. בשו"ע אין שום היתר לכך! לא לפנות אותו מהשטח, ולא לכתוב בשבת לצורך זיהוי. אין לי כתפיים מספיק רחבות לקבל על עצמי אחריות לפסיקה שתתיר דבר כזה. לכן פניתי אל רבותיי. מדברי הרב עמנואל לא ברור מה פסק הרב אלישיב זצ"ל. גם אם התיר 'מוקצה מחמת מיאוס' - מזה אין להסיק מסקנות לגבי מלאכה גמורה בש"ק. ואפילו היתר 'חילול שבת דאורייתא' - כפי שהרב עמנואל כתב - אולי מותר רק במקרה שיש חשש שזה יעודד התפרעויות, ואפשר שבהם ייפגע ח"ו אדם מירשאל, על כן אפשר שיש להחשיב את זה כפיקו"נ. איני רואה איך ניתן להשוות את זה לזיהוי חללים. וכי מפני שאנו מדמים נעשה מעשה?

ז. טיפול בטנקים בשבת

לא הצלחתי להבין את פסקיו של הרב עמנואל בשאלה זו. האם מדובר בטנק שנמצא בפעילות מבצעית בלבנון? בזמן הפסקת לחימה זמנית במלחמת יום הכיפורים? בפלוגת שריון היושבת היום בגבול סוריה או לבנון והחיילים נדרשים לעשות טיפול בשבת? ועל איזה טיפול מדובר - שגרתי [העברה ממצב יום למצב לילה, וכן העברה ממצב לילה למצב יום. טיפול לפני תנועה או אחרי תנועה, או טיפול 50], טיפול מיוחד [החלפת מנוע שהתקלקל]? מהו מצב הכוננות של היחידה שהטנק שייך אליה?

אני יכול להביא דוגמאות לכל אחד מהמצבים שלמעלה, ולרבים אחרים. גם בין מפקדי צה"ל אין תמיד תשובה אחידה. אתן דוגמא אחת. פלוגת שריון ברמת הגולן יצאה ל'נופש', ונשאר רק צוות שמירה בכל מחלקה. בערב שבת אלוף הפיקוד [דאז, האלוף יוסי פלד] טס במסוק מעל הבסיס, וראה טנק שהמנוע שלו מהטנק ומונח לצידו, כך שהטנק בלי מנוע. הוא שאל מדוע לא מתקנים את הטנק, ואמרו לו שלא מצליחים למצוא מנוע להחלפה (בטנקים לא מתקנים את המנועים באתרם, אלא שולפים את המנוע המקולקל ומרכיבים מנוע חילופי תקין, ואת המקולקל מתקנים בסדנה). האלוף פנה למי שהיה צריך ונמצא מנוע חילופי במרכז החימוש בתל השומר. הוא הוסע מתל השומר לגולן, והגיע לגדוד בשבת לקראת הצהריים. ניתנה פקודה לחיילים השומרים שמיד יטפלו במנוע וירכיבו אותו כדי שהטנק יהיה מבצעי. החיילים - כולם תלמידי הסדר, סירבו פקודה. הם טענו שהטנק עומד כבר שבוע בלי מנוע, הצוות שלו נמצא בכלל ב'נופש', למה דחוף להחליף מנוע דווקא בשבת? אפשר לחכות למחר! בעקבות הסיור שלהם הם נשפטו לימי מעצר רבים. ראשי ישיבות ההסדר התכנסו ושלחו משלחת [בה הייתי חבר, לא כרב צבאי אלא כראש ישיבה] לדבר עם אלוף הפיקוד ולמחות על גזר הדין. אמרתי לאלוף פלד את הטענות של החיילים. אמרתי לו - אנו מתירים טיפול לפני תנועה בשבת [לצוותים שבכוננות עד חצי שעה], אבל למה להרכיב מנוע בטנק? הוא אמר לי - אני אחראי כלפי הרמטכ"ל, וכלפי עם ישראל, שיש לי X טנקים בכוננות ברמת הגולן. אם תפרוץ מלחמת פתע כמו ביום הכיפורים, הטנקים האלו מוכנים להגן על רמת הגולן ועל מדינת ישראל. אני לא מוכן שיהיה לי פחות אפילו טנק אחד! דווקא על הטיפול לפני תנועה יתכן שאפשר לוותר בשבת, כי הסיכון שתהיה בעיה קטן. אבל על טנק בלי מנוע אני לא מוכן לוותר. אמרתי לו - אבל אין לטנק צוות! הוא אמר לי - דווקא אתה יודע היטב [כרב באוגדה בפיקוד צפון הייתי מעורב בתוכניות מבצעיות מסוימות] איך אני יכול להביא בשעת הצורך צוותים לטנקים, גם תחת אש. אבל טנק תקין במקום הטנק ההוא אני לא יכול להביא. [הצלחתי לשכנע אותו שיתן להם מחילה אחרי שבעה

ימים בכלא]. מדובר בתקופה שלא הייתה שום התרעה ולא חשש למלחמה. אבל תמיד - מי יודע? כך גם חשבו אנשי הצבא וכל ראשי המדינה יומיים לפני מלחמת יום הכיפורים. מי צדק במקרה הזה? לדעתי צדק האלוף.

שאלות אלו הם לחם חוקו של כל רב צבאי ביחידת שריון. בכל אחד ממקרים אלו יש תשובות מהרבנות הצבאית. אך התשובה אינה אחידה, ומשתנה לפי הנסיבות השונות. אני חושב שפסיקה כוללנית היא מסוכנת מאוד וחוטאת לאמת.

ה. הקפדה על עשיית מלאכות בשינוי בשבת בשעת מלחמה

"הרב מרדכי הלפרין שליט"א פוסק ע"פ הרמ"א סי' שכח סע' יב שיש לבצע גם פעולות המותרות משום פיקוח נפש כתחילה רק ע"י שינוי. לפני שנים רבות דיברתי עם הרב הלפרין שליט"א והוא סיפר דרך אגב שפעם נאלץ לחלל שבת כדי לטפל בילד שנפצע פצע עמוק, ועשה זאת בשינוי. בהזדמנות סיפרתי את הדבר לרב אלישיב, והוא קבע שזו הייתה טעות, ושבמצב של טיפול בחולה בשעת פיקוח נפש יש לנהוג כרגיל ולא בשינוי. שאלתי אז את הרב אלישיב גם לגבי ביצוע מלאכות בשינוי ע"י חיילים בשעת מלחמה, והוא פסק שבשעת מלחמה אין על החיילים לעשות מלאכות בשינוי, והיפנה למגיד משנה הלכות שבת פרק ב הלכה יא ועוד. ציינתי אותם במאמר ב'המעין' תשרי תשמ"ד עמ' 50. המגיד משנה כותב בדעת הרמב"ם שהצורך לעשות מלאכה בשבת בשינוי נאמר רק ביולדות שאפילו אחת מאלף מהן לא מגיעה למצב של סכנת מות, ולא בשאר מקרים של פיקוח נפש, ועיקרי הדברים הובאו במשנה ברורה סי' שכח ס"ק לה. ואף שהרמ"א ממליץ בכל זאת לעשות במקרים אלו את המלאכות בשינוי, (2) ברור שמי שלא שינה לא חילל שבת אלא עשה כדן, אלא שלדעת הרמ"א ראוי להדר לעשות את המלאכות בשינוי כאשר ברור מראש שלא ייגרמו כל עיכוב או תקלה מחמת השינוי, וזה לא שייך כלל במצב מלחמה. לכן אין לעשות שום פעולה במצב מלחמה בשינוי. זו הייתה הכרעתו החד-משמעית של הרב אלישיב, והוא הסביר: 'דין שינוי נאמר רק בדיני פיקוח נפש 'רגילים' ולא במלחמה, במיוחד שאם ישנה החייל - יכולים להיגרם על ידי כך תקלות חמורות'. וזה לשון הרב אלישיב [ע"פ קובץ 'ישורון'] פרק פיקוח נפש בשבת סעיף ג [עמ' תעה]: (1) 'מבואר מלשון הרב המגיד שהוא רק לחומרא בעלמא ולפיכך החמיר לשנות, ובכה"ג בחולה שיש"ס לא החמירו לשנות'. (3) בנוסף בעמ' תעו נשאל הרב הרצוג על חייל פצוע שאין מצבו מסוכן, ורוצים להכשירו לכשירות כדי שיוכל לחזור ולהילחם, האם מותר לעשות מלאכות דאורייתא ע"י יהודי לשם כך,

והוא פוסק שמותר אבל רק ע"י שינוי, ואילו הרב אלישיב חולק עליו, ומציין למה שכתב לעיל שאין צורך לעשות מלאכות בשינוי בשעת מלחמה. וכן העיר (4) בעמ' תעט סעיף ב בסעיף על יצור תחמושת בשבת בשעת חירום, שמותר, ושאין לייצר תחמושת בשנוי בייצור שנערך בשבת".

אני מכיר את ידי עוז הגאון הרב מרדכי הלפרין שליט"א עוד מזמן לימודנו בישיבת פוניבז' זה קרוב לשישים שנה. אני חושב שהוא זקוק לסיוע ממני להגיב לדברי הביקורת. אולם אציין מספר נקודות.

1. הציטוט מדברי הרב אלישיב בקובץ ישורון (סומן (1) בציטוט למעלה) חלקי ומטעה. הגריש"א מדבר לפי שיטת הרה"מ, אך מפורש כותב קודם לכן שהרמב"ן והרמ"א חלוקים עליו. ובשום מקום לא ראיתי שהכריע שהלכה כרה"מ. רק הוא תמה אף לדעת הרה"מ: "ולמה לא צריך לעשות הדבר בשינוי", ועל זה תירץ **שלדעת הרה"מ:**

"אמנם בעיקר הדבר מה שכתב הרב המגיד בדעת הרמב"ם שאין צריך לחזור ולהדר אחר השינויים, צ"ע... וצ"ל... אם יש לפניו חלב ונבלה, אז הוא כלפי החלב כאינו צריך להחלב... משא"כ אם החולה צריך לשמן, ואותו השמן יכולים להביא ע"י שינוי, בזה אין צריכים לשנות, דכיון דסו"ס הוא צריך להשמן, ואז 'הרי הוא כחול לכל הדברים'. גם ביולדת שארז"ל שצריכה להביאה בשערה וכו', מבואר מלשון הרב המגיד שהוא רק חומרא בעלמא 'ולפיכך החמירו לשנות', ובכה"ג בחולה שיב"ס לא החמירו..."

כל זה לדעת הרה"מ, אמנם לדעת הרמב"ן והרמ"א כתב הגריש"א (בעמ' תעד):

"וא"כ יש לצדד דאף דקיי"ל דבספק סכנה של עתיד נמי מחללין עליו את השבת, אבל בכה"ג אם אפשר לשנות מצד הדין אליבא דכו"ע (ולא רק מצד שכן נוהגים כמ"ש הרמ"א) דאכתי לא נכנס לכלל סכנה, אלא אנו חוששין מפני העתיד, וכשאפשר לשנות דהוא יקבל את הדבר בלא איחור יש להחמיר כמו ליולדת אליבא דכו"ע".

אף שלא כתב כן בפירושו, נראה מדבריו דהוי ספק חטאת. ובזה נדחים גם דברי הרב עמנואל שצוטטו לעיל (סומן (2) בציטוט לעיל).

2. במה שכתב שהגריש"א חולק על הגריא"ה הרצוג בעניין חייל פצוע שאינו מסוכן ורוצים להחזירו לכשירות (מסומן (3) בציטוט למעלה), וסובר 'שאין צריך לעשות המלאכות ע"י שינוי בזמן מלחמה' - להלן ציטוט מדויק מישורון הנ"ל (עמ' תעו): "ומלאכה דאורייתא צריכים לעשות ע"י שינוי (ע' במ"ש בסימן פיקו"נ סעיף ב, ג)". כאמור בתחילת מאמר זה (הערה 1 שלפני תחילת הדין ההלכתי) יש קושי בהבנת

דברים ב'ישורון'. בכל אופן לא ברור מהדברים האם הגריש"א מסכים עם דברי הגריא"ה הרצוג, או שהוא חולק עליהם. אפשר מאוד שכוונת ההערה שכיוון שהפצוע יחזור לשירות רק אחרי שבת, הרי זה פיקו"נ דעתיד, כי כרגע אינו שרוי בסכנה, ועל כן, כהכרעתו למעלה, לכו"ע יש לעשות את הפעולה בשינוי.

3. בשאלת ייצור תחמושת בשעת חירום שצוטט למעלה (וסומן (4) בציטוט) להלן הדברים בישורון:

"ייצור תחמושת כשיש צורך והכרח בשביל התגוננות, וא"א להפסיק בשבת, מותר ליצרם בשעת חירום (רמב"ם פ"ב מהל' שבת הל' כד ואפילו בעשיית כמה מלאכות בשבת, ואפילו לתקן כלי זין להציל מותר. עכ"ל), אבל יש לעשות המלאכות אם אפשר ע"י שינוי (על פי המבואר לעיל סימן ב בדין פיקו"נ אות ג ובהערות על זה)".

בסעיף ג שם מופיע שמלאכות דאורייתא צריך לעשות בשינוי, ובהערה שם ציין לרמ"א הנ"ל. אמנם אפשר שכוונתו גם לפירושו בהמשך דברי הרמב"ן והרה"מ. אמנם כבר ציטטנו (למעלה במספר 1) שלדעת הגריש"א בפיקו"נ עתידי החובה בשינוי היא לכו"ע, גם לדעת הרה"מ. ומדברי ההערה "עפ"י המבואר" נראה שהדברים נאמרים בהסכמה ולא כמחלוקת [זאת, תחת האזהרה של אמינות העריכה ב'ישורון'].

4. לעצם העניין - לגבי ה'פצע עמוק' - איני יודע את פרטי העניין. אפשר שלא הייתה דחיפות או בהילות בטיפול בפצע. בכל אופן, כיוון שהיה נחוץ לטפל בו בשבת, בספרי ('מפקודך אתבונן' מאמרים ח"א, במאמר 'חילול שבת לצורך מורל החיילים' עמ' 143-152, בהערה 1 שבעמ' 143, בהמשכה בתחילת עמ' 144) הבאתי את דברי מו"ר הגרש"ז אורבך זצ"ל שמי שעושה פעולה ישירה של פיקו"נ בשבת, כגון ניתוח, עושה כרגיל ואינו צריך לשנות,

לגבי הנסיעה לציר טרטור בשבת פרשת בראשית ('המעין' הנ"ל, במאמרו של הגר"מ הלפרין שליט"א, עמ' 27) אני מסכים לחלוטין עם הרב עמנואל שלא היה שום צורך לעשות אותה בשינוי, בעיקר שהזהירות המוזכרת שם ודאי הביאה לידי שיהוי, כמו שגם משמע מדברי הגר"מ הלפרין שליט"א: "עול" זה ירד ממני במוצאי שבת עת היינו בנסיעה באיזור מופגז, ועם זאת הכוכבים ואמירת 'ברוך המבדיל בין קודש לחול' הרגשתי תוך כדי המשך הנסיעה הבדל חד וממשי בין הנהיגה בשבת לבין הנהיגה בחול".

לעומת זאת, בנסיעה למתקן ברפידיים (עמ' 180 במאמרו ב'המעין' הנ"ל) לפי תיאור הנסיבות המופיעות במאמר, נ"ל כדברי הגר"מ שליט"א. יתירה מזה, לי נראה שלא היה היתר אפילו לנסוע בשינוי. מה שאני מסתפק הוא, שכיוון שהם היו במרחק של 4-5 ק"מ מהמתקן בזמן השקיעה, והגיעו עד 'בתוך תחום שבת' כאשר הרכב

נעצר, א"כ נראה שהם נסעו מעבר לתחום שבת בש"ק. אמנם נראה שיש הרבה יסודות להתיר, גם בכך שרכב גבוה עשרה, גם בכך שמדובר בכרמלית, גם בהסתמך על דין פטור עירובין במחנה, ועוד ועוד.

סיום

תודתי לרב עמנואל שליט"א שטרם לקרוא ולהגיב על הדברים שכתבתי. ודאי שמתוך מו"מ של ת"ח מרווחא שמעתא. אני חוזר ומדגיש את הצורך של פוסק לחשוב על תוצאות הפסיקה שלו, על ההשפעה של הפסיקה על האדם [החייל] לו ניתנה הפסיקה, וההשפעה של הפסיקה על סביבתו של החייל, יחידתו, ואף מפקדיו, ובעיקר - על ההשפעה של הפסיקה על צורת השבת בצה"ל, במדינת ישראל, ובכלל.

נספח: תוספת מעניין לעניין שלא לעניין

אנצל הזדמנות זו להוספת תגובה שקיבלתי למאמר שפרסמתי ב'המעין' של חודש תשרי. התגובה ריגשה אותי. שם בפרק ב סעיף 2 עמ' 145-146 כתבתי:

ואז הסתכלתי על פניהם של החיילים תלמידי ישיבות ההסדר, והרגשתי שאם אפסוק להם שהסוכה לא כשרה הם יישרו לגמרי. הם השקיעו מאמץ גדול בהכנת הסוכה. בימים שלפני כן הם פונו מהמוצבים מתוך האש, עכשיו כולם במלחמה והם בעבודות רס"ר, וגם מצות סוכה הם לא יקיימו? על כן החלטתי שכדאי הוא החזו"א לסמוך עליו בשעת דחק כה גדול ולברך 'לישב בסוכה'. כיוון שהסוכה הייתה קטנה יחסית, וגם המג"ד והמטה שלו ואיתם רוב מפקדי הגדוד והרבה מחיילי מפקדת הגדוד ביקשו להצטרף אלינו למצות סוכה, אכלנו בסוכה במשמרות, וכך יצא שבאותו לילה ראשון של סוכות קידשתי ובירכתי 'לישב בסוכה' ארבע פעמים...

על כך קיבלתי מהרב ארי סט, רבו של קיבוץ סעד (שתושביו ניצלו בנס באירועי שבת שמיני עצרת), את התגובה הבאה:

שלום הרב. קראתי עכשיו את דבריך ברצף. לא יכולתי לעצור. מדהים. תודה גדולה!

חווייה קטנה שלי - אתמול בערב קראתי את תשובתו של הרב אשרי (שו"ת ממעמקים ח"ד ס"ה), שם דן באפשרות ליטול את ארבעת המינים בגטו קובנה ביו"ט ראשון שחל בשבת (סוכות תש"ג), מתוך ידיעה ברורה שמחר כבר לא יהיו בגטו ארבעה מינים. לאחר הדיון ההלכתי הוא מספר שחודש אח"כ הוא שאל את ה'דבר אברהם' רבה של קובנא (שהיה חולה בזמן האירוע

וא"א היה לשאול אותו), והוא הורה שבוודאי היו צריכים לברך, ונימק זאת גם בצורך לשמור על מורל היהודים בגטו, והוסיף שבכגון דא לא גזרו רבנן. היום קראתי את ההחלטה של הרב לברך ארבע פעמים 'לישב בסוכה' על סוכה שהרב פקפק בכשרותה, כדי לשמור על מורל החיילים. 31 שנים מבדילות בין שני הסיפורים. מאוד דומים, אבל מאוד מאוד מאוד שונים.

שנה טובה וחג שמח!

כמדומה שהדברים מדברים בעד עצמם, ואין צורך להוסיף מילה.

יהושע בן-מאיר

* * *

ג. תגובת הרב מרדכי עמנואל

תודתי לתשובותי הארוכות והמנומקות של הרב יהושע בן מאיר שליט"א על מה שכתבתי בשם הגר"ש אלישיב זצ"ל. בחוהמ"ס תשפ"ד העברתי בשלושה בתי מדרש שונים שיעורים הלכתיים כשאני מתבסס על מאמרו של הרב בן מאיר ב'המעין', עם הוספות מהוראות הרב אלישיב זצ"ל, והציבור שלא הכיר מקרוב את אירועי מלחמת יום כיפור היה מרותק, והשתתף באופן פעיל בשיעורים. יישר כוח. אוסיף ברשותו עוד כמה ידיעות שקיבלתי מהגר"ש אלישיב זצ"ל.

א. לגבי הלימוד 'עד רדתה' אפילו בשבת, העליתי לפניו את השאלה האם נובע מכך שיש היתר כללי לחלל שבת בשעת מלחמה, והתשובה שלו, כפי שהבנתי וכתבתי, הייתה שההיתר בשעת מלחמה רחב יותר, אבל גם לא נכון לומר ששבת הותרה לגמרי בשעת מלחמה.

ב. בזמנו צה"ל איבטח את איזור ארמון הישאם שלידי יריחו גם בשבת, והרבה מטיילים ותיירים היו מגיעים אליו. האתר התיירותי במקום נסגר בשעות אחר הצהריים, וחיילים דתיים שאיבטחו את המקום בשעות הפעילות חזרו לבסיס בשבת עצמה. שאלתי את הרב אלישיב על כך, והוא אסר זאת. טעמו היה שהתקופה הזו במקום הזה נחשבת שעת שלום, שהרי האתר פתוח לביקורי תיירים ומטיילים, ולכן אין היתר לחיילים לחזור לבסיס בשבת. אם הייתה זו שעת מלחמה היה מותר להם לחזור לבסיס בסיום המשימה גם אם היא הסתיימה חמש דקות לפני שקיעת החמה.

ג. לגבי הנחיות בשעת רגיעה, דן בזה לפני הרב אלישיב הרב אברהם יצחק נריה ז"ל (דבריו נדפסו ב'תחומין' ג עמ' 23; הרב אלישיב עבר על הפסקים לפני פרסומם). בין השאר הוא כתב שם שבשעת רגיעה, הגם שיש הוראות בטיחות

כמו החובה לערוך ניסוי כלים בטרם יציאה לפעילות, כאשר רחוק מאוד שיגיעו הדברים לידי פיקוח נפש יש להימנע מכך.

ד. לגבי הקפדה על עשיית פעולות בשינוי, בתשובותיו אליי הזכיר הרב אלישיב רק את דברי המגיד משנה, ולדעתי הוא פסק כמוהו, וכן הוא חוזר ב"שורון תשס"ג פעמיים בסוגריים 'על פי שמבואר לעיל בהלכות פיקוח נפש סעיף ב...' ומה שלא נמצא בסוגריים הוא ציטוט מדעת הרב הרצוג שעליה חלק הרב אלישיב. ומתשובת הרב בן מאיר ייתכן שיובן בטעות שגם מה שהושמט מהסוגריים הוא מדברי הרב אלישיב. וזה אינו.

בנקודה זו יש להזכיר שהתשובה ב'שורון' הועתקה בקובץ תשובות חלק ב', וחולקה שם לחמישה סימנים: כב, כג, כו, כז, כט, שמקור כל אחת מהן ממקום אחר. והנה כאשר הקורא המלומד קורא את הסוגריים הנ"ל בתשובות כז ו-כט הוא אינו יכול לעלות על דעתו שהרב אלישיב מתכוון למה שכתב בתשובה כז! לכן ביקשתי מהרב העורך של 'קובץ תשובות' ידידי הרב חיים זייבלד שליט"א שבמהדורה הבאה יארגן את התשובות מחדש, וגם יזכיר שמדובר בשאלות על דברים שאירעו במלחמת השחרור בתש"ח. בכל אופן, לגבי ייצור תחמושת, שהרב הרצוג דרש שבשעת מלחמה הייצור בשבת יעשה בשינוי, הדברים תמוהים, כיצד ניתן לייצר תחמושת נפיצה בשינוי? אין ספק שהרב אלישיב באותם סוגריים מתכוון לדחות את דברי הרב הרצוג מכל וכל, גם אם הדברים נאמרו בלשון למדינת של 'עייני... בפרק ב בסעיף ג'. לסיכום: הבנתי הכללית ע"פ מה ששמעתי מהרב אלישיב היא שהבירור הנדרש מחייל בשעת מלחמה האם חילול השבת שהוא נדרש לעשות מותר הוא - במילים צבאיות 'שואף לאפס', וכל פקודה הגיונית של המפקד עליו לבצע, ולא בשינוי. חייל השותף למאמץ המלחמתי, כל זמן שלא קיימת הפסקת אש יציבה, נחשב כמי שנמצא בשעת מלחמה.⁷

המצפה לישועת ישראל ולבשורות טובות

מרדכי עמנואל

7 בהזדמנות זו אציין כאן ארבעה מקורות שבהם נמצאים פסקי הלכה בענייני צבא ששמעתי מהגר"ש"א: א. 'המעין' סבת תשנ"א עמ' 18, שאלות ט, י, יא. ב. 'המעין' תמוז תשע"א עמ' 30 הע' 4 והע' 6. ג. בהלכות צבא מאת הרב זכריה בן שלמה עמ' 182 פרק א, ה - לאחר עד הדקה האחרונה את קבלת שבת, וכן בעמ' 111 הע' 10 (פרק ד, ב הוא דלא כגרי"ש"א). ד. בחוברת לע"נ ר' משה צדקני ז"ל שנדפסה על ידי ישיבת שעלבים [אמבולנס שיצא עם חולה או יולדת לבית חולים, האם מותר לצוות האמבולנס לחזור בשבת למקום ממנו יצא? לכאורה כל דין פיקוח נפש נאמר רק כאשר יש חולה לפנינו, כגון אדם שיש לו סימנים המחשידים שלקה בהתקפת לב רח"ל, באדם זה יש מיד לטפל, ולהזעיק עזרה ולעשות כל הדרוש כדי להצילו. אמנם במקרה שלא ידוע

* * *

ד. תשובת הרב בן מאיר

שמחתי לקבל את תשובתו של הרב עמנואל. בדומה לרב עמנואל שליט"א, גם אני בליל הושענא רבה העברתי בשלושה בתי מדרש שונים שיעורים על מאמרי הנ"ל והשגותיו של הרב עמנואל, וגם בשיעורי התגובה של הציבור הייתה דומה.

לגבי פסיקותיו הנוספות של הגרי"ש אלישיב זצ"ל, 'ברוך המקום שמסר עולמו לשומרים' (ע"ז מ, ב) להמשיך את שושלת התורה שבע"פ בהעברת הוראותיו של הגרי"ש זצ"ל לעם ישראל לדורות. להלן מספר הערות:

א. כמדומה שההגדרה הנכונה היא שההיתר של 'עד רדתה' מרחיב את ההיתר לעשות מלאכות בשבת בשעת מלחמה, מעבר להיתר הרגיל של פיקו"נ. כך גם מבואר בפסקים שפורסמו ב'שורון', "דאם לא כן קרא למה לי". לדעת הגר"ש גורן זצ"ל מ'עד רדתה' לומדים שלצורך מלחמה שבת 'הותרה' ולא רק כמו 'דחוייה' בענייני פיקו"נ [לרוב הפוסקים]. אולם מדברי הגרי"ש זצ"ל שהובאו נראה שמהפסוק לומדים אף יותר, שלצורך מלחמה מותר בשבת גם דברים שאפשר לדחות למוצ"ש, כמו שכתבתי בתגובתי הקודמת לרב עמנואל, ובוזה חולק הגרי"ש זצ"ל על הגרי"א ה' הרצוג זצ"ל.

על שום חולה פוטנציאלי בסביבה שעלול להזדקק להסעה בשבת ע"י האמבולנס, מהו ההיתר שהאמבולנס יחזור בשבת תוך חילול שבת? בפרשת משפטים [שמות כב, ב] מובא דין "גנב הבא במחתרת", דהיינו גנב שחודר לבית במטרה לגנוב רכוש, שאם בעל הבית יתעורר משנתו ויעמוד כנגדו עלול הגנב [שללקח אפשרות כזאת מראש] להרוג אותו, לכן מותר לבעל הבית כבר עכשיו להרוג את הגנב, על שם סופו, שמא יבוא ויהרגנו, שנאמר "אין לו דמים". נשאלת השאלה: מה החידוש בדין בא במחתרת, הרי זהו מקרה של ספק פיקוח נפש שמוותר לחלל עליו שבת, כמו כן מדוע הגמרא בסנהדרין עב, ב מביאה לימוד מיוחד "אין לו דמים - בין בחול בין בשבת" והרגהו! התשובה היא שספק פיקוח נפש הוא מקרה שאיני יודע האם האירוע שלפני הוא מקרה של פיקוח נפש, כגון אם מדובר בהתקפת לב רח"ל או סתם בהרגשת חולשה שמרגיש האדם, במקרה כזה יש מצוה לחלל שבת מדין ספק פיקוח נפש, לעומת זאת בבא במחתרת, מה שעכשיו ידוע זה שהגנב בסך הכל מתכוון לגנוב, אלא שאנו חוששים שהפריצה לבית לא תסתיים בגניבה אלא עלולה להתפתח לסכנת נפשות, במקרה זה יש רק **חשש** לגבי הבאות, חשש זה אינו כלול בדין הרגיל של פיקוח נפש, לכן הוצרך ריבוי מיוחד של "אין לו דמים". בנוסף, פסוק זה מלמד שיש רשות לחלל שבת ולהרוג את הגנב, אך בניגוד לפיקוח נפש או ספק פיקוח נפש, אין חובה לנהוג כן. נפקא מינא תהיה גם במקרה ש"התירו סופן משום תחילתן", ולכאורה בדין בא במחתרת אין היתר זה נוהג, שהרי אין זה מקרה של יוצאים להציל]. ה. ועוד הוראה חשובה ששמעתי מהגרי"ש זצ"ל (עדיין לא נדפסה): חשש של חייל מילואים שמא ייכשל במהלך השירות המבצעי בעשיית מלאכות בשבת אינה סיבה לנסות להשתמט מהשירות.

אמנם מה שברור מדברי כולם, הגריש"א, הגר"ש גורן, הגריא"ה הרצוג, וכן מכל שאר פוסקי הדור שלפנינו והדור של מלחמת השחרור - הוא שההיתר הוא רק לפעילות מלחמתית ישירה, או לפחות לפעילות הקשורה ישירות ותומכת בלחימה. אבל, כפי שציטט הרב עמנואל, "לא אומרים ששבת הותרה לגמרי בשעת מלחמה". כלומר, אין היתר לעשות בזמן לחימה פעולות שתורמות להרגשה טובה ולמורל של הלוחמים, אם הן אינן חיוניות כדי לאפשר את הפעילות המלחמתית!

אחדד את הדברים - 'עד רדתה' הוא היתר למלחמה בשבת. אבל אינו היתר לעשות את צורכי החייל שהיעדרם אינו פוגע ביכולת הלחימה שלו. אלו - גם בזמן מלחמה - נמדדים במושגי פיקו"נ של כל התורה. רק דבר שיפגע בתפקודו של החייל במלחמה נכלל ב'עד רדתה'. אבל עצם זה שמדובר בשעת מלחמה אינו הופך את החייל לחולה שיש בו סכנה.

ב. עקב חשיבות הדברים לקדושת השבת, ארחיב במעט. הגריש"א מתייחס לדעת הרה"מ בכמה מקומות. ב'הערות הגרי"ש אלישיב' למסכת שבת (דף כט, ב) [למיטב ידיעתי מדובר בהערות שאמר בשיעור ב'דף יומי'] לעניין חולה שיש בו סכנה אי התירו לו הכל בשבת (יט):

...אמנם יש שביארו ע"פ דעת הרמב"ן מובא במ"מ **אף על גב דהוא דעה יחידאה** דס"ל דבחולה שיש בו סכנה שרי לחלל שבת עליו לצורך כל דבר המוסיף לישב דעתו ולהנאתו, וכגון לחמם לו מים וכו', אף על גב שאינו נצרך למים חמים להוציאו מכלל סכנה, מ"מ כיון דדבר זה מוסיף לו לנוחיותו ולהנאתו וישב דעתו שרי, דכל האיסורים הותרו במקום חולי ופיקו"נ, ואינו דיחוי גרידא [=כלומר הותרה שבת אצל פיקו"נ], וילפינן לה מוחי בהם, וממילא אף כשאינם אלא ליישב דעתו שרי, ואמנם פשוט דאם הוא דבר שאינו מוסיף מאום להרגשתו דאסור. ולפי דבריהם יש לדקדק בחולה שיש בו סכנה הרגיל לעשן ומייתבא דעתיה ע"י זה דאין בו איסור דאורייתא לעשן בשבת.

ואמנם כל זה הוא במקום חולי. אבל באחד הצריך לאכול ביה"כ פשיטא דצריך לאכול דוקא פחות מכשיעור, דהרי אינו במצב של חולי ופיקו"נ אלא שאוכל כדי שלא יבוא לידי סכנה. ואמנם חולה שיש בו סכנה יכול לאכול יותר מכשיעור כיון דמייתבא דעתיה...

ואמנם למעשה כבר כתב הביאור הלכה דלפי דבריהם רוב הראשונים שביארו דברוח רעה אזי עצם הנר הוא המביאו לידי סכנה, ולא פירשו כנ"ל, ש"מ דפליגי על הרמב"ן, ולכך קיי"ל למעשה דאסור לכבות לצורך חולה שיש בו סכנה אלא דבר המוציאו והמצילו מהסכנה, והכי מסתברא, דהרי לא שייך

לגבי מלאכות אלו טעמא דאמרינן ביומא מוטב שיחללו שבת אחת וכו"
 [=ההדגשות ממני - יב"מ].

מבוארים דבריו: 1. גם לדעת הרה"מ לא הותר בשבת לעשות כל מה שיועיל לו אלא לחולה שיש בו סכנה. אבל בסכנה עתידית מוכח מכך שמאכילים אותו 'פחות מכשיעור' ביה"כ שכיוון שאינו עדיין בסכנה ליכא כלל היתר לחלל עליו שבת, שהרי אפילו להאכילו, שזה ממש נדרש לסכנה, מותר רק פחות מכשיעור.

לפי זה אם חייל אין לו מקום לנוח, ובלא מנוחה תיפגם עירנותו ויכולת התפקוד שלו בפעילות מבצעית [גם לאו דווקא חייל קרבי, אלא חייל בחמ"ל, או במכלול עיבוד נתוני מודיעין וכדומה, שזקוק לעירנות וריכוז], הוא רשאי [ואף חייב] לחלל שבת כדי שיוכל לנוח ולהיות כשיר להמשך תפקידו, זאת מכוח הפיקו"נ של הלחימה, בין מצד 'וחי בהם' בין מצד 'עד רדתה'. אבל חייל שבלא ביקור בבית יפגע המורל שלו בזמן ההמתנה, אבל זה לא יפגע כלל בתיפקוד שלו בזמן הלחימה עצמה - הנסיעה הביתה אינה חלק מההיתר של 'הלחימה' עצמה, והוא עצמו לא נמצא כרגע [כאשר הוא מקבל את האישור לנסיעה הביתה] במצב פיקו"נ, ועל כן אין לו שום היתר לנסיעה זו. כאשר ייכנס ללחימה עצמה הוא יהיה במצב של פיקו"נ, ואז לדעת הרה"מ יותרו לו אף דברים שאינם חיוניים להצלתו, אבל כשעדיין אינו בלחימה מדובר בפיקו"נ עתידי, ומוכח מ'מאכילין אותו פחות מכשיעור' שאין זה מתיר איסור תורה. [=ומה שמאכילין אותו פחות מכשיעור, אף שגם חצי שיעור אסור מהתורה - זה כיוון שאחרת יכנס למצב שבוודאי יצטרך לאכול כשיעור גמור, על כן עושים מה שאפשר שלא יגיע למצב של פיקו"נ. אבל זה לא מתיר שיאכל כשיעור, וק"ל. יב"מ]

2. מוכח מדבריו שלפי הבנה זו הרה"מ לדעת הגריש"א הוא "דעה יחידאה", ו"קיי"ל למעשה" שלא כדבריו, וגם הסברה נוגדת את דבריו.

ג. גם בדברי הגריש"א ב"ישורון" כתוב

והדברים תמוהים לענ"ד שתהיה שיטה כזו להתיר לחולה שיש בו סכנה אף דברים שאין בהם סכנה לחולה, דהרי אין בזה שום אחד מהטעמים הנאמרים בסוף יומא בהא דפיקוח נפש דוחה שבת "חלל עליו שבת אחת בשביל שישמור שבתות הרבה", והלא החולה הזה ישמור שבתות אף אם לא יעשו עבורו את הדברים הרגילים לעשות לו בחול מפני שברור לן שאין זה נוגע לפיקו"נ. וכן הטעם ש"וחי בהם" וכו', אף אי נימא כמאן דאמר דשבת הותרה אצל פיקו"נ... מ"מ צריך החולה לאותו דבר, ויש סכנה במניעתו, אבל בדבר כזה שאין שום סכנה במניעתו מאיזה טעם ידחה את השבת...".

מכוח קושיות אלו ביאר הגריש"א ביאור אחר בדעת הרה"מ.

הנידון אשר עליו דן הרב המגיד איירי שהחולה זקוק לחימום, אלא שיש להשיגו ע"י בגדים. ועל זה כתב שאף על פי שאין זקוק לחימום של המדורה, מכל מקום מותרים להדליק בשבילו המדורה, כי סוף סוף החולה צריך הוא לחימום, ועיקר החימום פיקוח נפש הוא. על זה כתב הרה"מ שעושין כמו שרגילין לעשות בחול בלא שינויים.

לפי ביאור זה, אין שום היתר לעשות דברים שאינם נצרכים לפיקו"נ ממש גם לצורך חולה שיש בו סכנה, ורק כאשר יש דבר הנצרך לפיקו"נ ואפשר לעשותו שלא דרך מלאכה אלא בדרך אחרת, כגון להביא לו בגדים ושמיכות במקום להדליק עבורו אש, לדעת הרה"מ מותר לעשותו גם בדרך מלאכה. [וראה שם בישורן בהמשך שגם בדין הרה"מ שלא צריך לעשות בשינוי ביאר כעין זה].

עולה מהדברים שאת דברי הרה"מ כמו שניתן להבינן כפשוטן דחה הגריש"א להלכה באופן מוחלט, אך את דבריו לפי ביאורו החדשני [והגאוני:] לא ברור אם דחה מהלכה או לא. בהמשך הדברים הוא מביא את המאירי שהביא הביאור הלכה, ומבאר שלדעת המאירי 'חיזוק האברים' הוא חלק מפיקו"נ כיוון שיש לו השפעה על בריאות וממילא על 'שרידות' החולה. על כן הוא דוחה את מסקנת הביאור הלכה ש"היה מהנכון להחמיר באיסור תורה ובפרט שהוא שלא במקום סכנה", וכותב: "וא"כ א"א להכריע ולהחמיר בזה אם לשיטה זו גם זה נכלל בסכנת נפשות". גם הביאור הלכה בסוף דבריו כתב:

אבל בדבר שיש חשש שע"י מניעת דבר זה יחלש ויכבד חוליו מחללים עליו שבת... ולפי דברי המאירי הנ"ל ביומא משמע שאם ע"י פעולת החילול הזה יתחזקו אבריו ג"כ אין למנוע דבר זה מאיתו, כיון שהוא חולה שיש בו סכנה.

אך לגבי הרה"מ, כיוון שאפשר לחממו בבגדים ללא מדורה, שוב שייכת הכרעת הביאור הלכה להחמיר. ובעיקר שבהמשך לגבי עשיית מלאכה בשינוי מביא הגריש"א את דברי הגר"א (י"ד סוף סי' קנה): "ואין מתירין שום דבר איסור לחולה אם יוכל לעשות הרפואה בהיתר, דקיימא לן שבת דחוויה היא אצל פיקו"נ...". נראה מהדברים שס"ל לגריש"א כגר"א, וא"כ אף אם נפרש דברי הרה"מ כביאור הגריש"א כנראה שלא פסק כמותו [ראה ב'היכל יצחק' (או"ח סי' לג) שאף לדעת הגרי"א ה'ה רצוג ז"ל אין הלכה כדעת הרה"מ].

ד. לגבי חזרה מפעילות מבצעת בשבת - איני יודע את הפרטים. כמדומה שדעת הגריש"א הייתה שבשעת מלחמה יש סכנה לשהות בארמון הישארם ביריחו, ואל כן התייר חזרה בשבת. והדבר פשוט. גם הפסק לאסור חזרה בשבת בזמן שאין סכנה להישאר במקום הוא פשוט, וכך פסקו ופוסקים ברבנות הצבאית מיום הקמתה.

ה. לגבי מאמרו של ידידי הרב אברהם יצחק נריה ז"ל בתחומין ח"ג - הגבתי על

מאמרו זה [וכן על מאמר של הרב זלמן קורן שליט"א בעניין] והדברים פורסמו בחוברת 'בדרך אפרת', עלון קשר של תלמידי ישיבת 'שבות ישראל' באפרת המשרתים בצה"ל, ומשם הובאו בתחומין ד (עמ' 241) "הוראות בטיחות צבאיות לעניין פיקוח נפש". הדברים הובאו גם בספרי 'מפקודיך אתבונן' - מאמרים א (עמ' 28-23). בעקבות מאמרי פרסם הרב א"י נריה ז"ל בעלון הישיבה הנ"ל, וכן בתחומין ד' עמ' 252; ומשם בספרי הנ"ל עמ' 28) את הדברים הבאים:

עם זאת ברצוני להעיר כי בהזדמנות שוחחתי עם הגאון רבי יואל קלאפט (שליט"א) {זצ"ל}, ובאותה שיחה אמר לי כי הוא חוזר בו מפסקו הקודם (...). ולמעשה דעתו שיש לקבל את הוראות הבטיחות הצה"ליות כמות שהן ואף לחלל שבת לצורך ביצוען או שמירתן.

אני מניח ששינוי דעתו של הגר"י קלאפט זצ"ל נבע מכך שהוצגו בפניו הנימוקים **העובדות** שבמאמרי הנ"ל. 'גיד עליו רעו' - אין לי ספק שהצגת **העובדות** והנימוקים בפני הגר"ש זצ"ל היו מביאים לתוצאה דומה, והיה חוזר בו מפסקו הקודם. כפי שכתבתי בתגובתי הראשונה - כל פסיקה כפופה לעובדות כפי שהוצגו בפני הפוסק וכפי שהבין אותה הפוסק.

ו. הבנתי היטב שרק מה שנמצא בסוגריים הוא מדברי הגר"ש זצ"ל. והנה ביטויי הנ"ל (עמ' תעד) מובא בסעיף ג שבמלאכה דאורייתא צריך שינוי. ומצוין בסוגריים דברי הרמ"א, והפנייה לביאור הגר"א שם. אין שום סימן שהוא חולק בזה. רק בהמשך נמצא את הדיון בדין שינוי, וגם בסופו, לאחר הסבר הרה"מ, לא מופיע שעל כן אין צורך לעשות בשינוי. בעמ' תעו סעיף ב בפרק "טיפול בחולה שאין בו סכנה בשבת" בסעיף ב מדובר 'באיש חיל שנפצע **אף שאין בו סכנה** להכשירו למלחמה, דהרי כל זמן שלא נחבש פצעו אי אפשר לו לעשות מלחמה, ועל זה ציין הגר"ש זצ"ל בסוגריים: 'הגר"א הלוי, ומאי נ"מ בין לתקן כלי זיין או לתקן גופו להכשירו למלחמה". בהמשך על סוף דברי הגרי"א הרצוג "ומלאכות דאורייתא צריכים לעשות ע"י שינוי" צוין בסוגריים "ע"י במ"ש בסימן פיקו"נ סעיף ב, ג".

ברור שהסיבה להתיר היא כדי שהחייל הפצוע יוכל לחזור ולהילחם. מבוארת כוונתו בהסכמה לדברי הגרי"א הרצוג וכמ"ש (סוף עמ' תעד ותחילת עמ' תעה):

אבל בכל חולה שיב"ס, שאחרי שמביאין לו כל הצריך לו אכתי מסוכן הוא, אין מדקדקין לשנות. וא"כ יש לצדד דאף דקיי"ל דבספק סכנה של עתיד נמי מחללין עליו את השבת, אבל בכה"ג אם אפשר לשנות **מצד הדין אליבא דכו"ע (ולא רק מצד שכן נוהגין כמ"ש הרמ"א)**, דאכתי לא נכנס לכלל סכנה אלא אנו חוששין מפני העתיד, וכשאפשר לשנות דהוא יקבל את הדבר בלא איחור, יש להחמיר כמו ליוולדת **אליבא דכו"ע**".

בכל אופן בוודאי אין מדברים אלו ראייה שהוא חולק על דין הרמ"א!

בעמ' תעט סעיף ב, לאחר דברי הגריא"ה הרצוג לגבי יצור תחמושת בשבת "אבל יש לעשות המלאכות אם אפשר ע"י שינוי", העיר הגריש"א בסוגריים: **"עפ"י המבואר** לעיל סימן ב' בד"ן פיקו"נ אות ג ובהערות על זה". הלשון נוטה לומר שהגריש"א מסכים עם הפסיקה הזו, וכותב שזה מבואר לעיל בדבריו, וכוונתו פשוטה - כיוון שהתחמושת שמייצרים בשבת לא תגיע לחזית הלחימה אלא לאחר שבת, סובר הגריש"א זצ"ל כמו שכתב בקטע שצוטט למעלה, וכן בהמשך:

גם בענין מ"ש הרמ"א סוף קנח, וביאור הגר"א שמשמע שם לענין שבת, אם איננו מסוכן בהשהאה, אע"ג שהוא חולה שיש בו סכנה, אין מחללין אותה שבת, וצריכין לחכות עד מוצ"ש. **אפשר לומר שגם הרמב"ם - לפי ה"ה - יסבור כן, דאם אפשר לחכות שוב הו"ל כדבר שאין צריך לו.**

הגריש"א סובר ש'ייצור תחמושת וחומרים מדליקים בשיש צורך והכרח בשביל ההתגוננות, וא"א להפסיק בשבת' [לשון הגריא"ה הרצוג עליו נכתבה הערה זו], ייצור כזה הוא כדבר שאין צריך לו, וצריך לעשותו בשינוי לכל הדעות, אף לדעת הרה"מ. ולכן ביאר שלא הובאה פה מחלוקת, על פי מה שביאר למעלה בפרק פיקו"נ.

זאת ועוד - אם הגריש"א היה רוצה לחלוק ולפסוק שלא צריך שינוי, מן הראוי היה שיכתוב זאת בעמ' תעד בסעיף ג בו מפורש שצריך שינוי כדעת הרמ"א, ושם להעיר 'ויש חולקים, ראה להלן בהערות'.

אמנם יש צורך לבאר, ראשית - שאם העשייה בשינוי עלולה לפגוע באיכות התחמושת ובתקינותה, פשוט כביעתא בכותחא שאסור לשנות, ואין מי שיחלוק על כך. נכון למשל שאת הרמת המתג שמדליק את המכונה אפשר לעשות בשינוי, אך יש לחשוש שאם תצא הוראה שחלק מהדברים יש לעשות בשינוי עשוי איזה פועל לעשות בשינוי גם פעולות שעשייתן בשינוי עלולות לפגוע באיכות התחמושת ובתקינותה. על כן לדעתי אין להורות לעשות בשינוי כלל.

בנוסף יש לציין, כמו שאמר לי ידידי עוז וש"ב הגאון הרב יהושע מגנס שליט"א, שמימי מלחמת העצמאות ועד עתה נתנסינו ל"ע במספר רב של מלחמות, ולאור מלחמות אלו נלמדו לקחים חשובים בצורכי המלחמה, על כן אפשר להקל בפרטים שונים בשעת הצורך גם מעבר למה שכתבו גאוני ישראל זצ"ל במלחמת השחרור. כמדומה שפסקיו של הגר"ש גורן זצ"ל כבר כוללים חלק מלקחים אלו, וסביר מאוד שאם גדולי ישראל הנ"ל זצ"ל היו חיים היום, הם היו מסכימים עם פסקיו של הגר"ש גורן. כמדומה שאין מי שיחלוק היום שמותר לייצר במהירות האפשרית ובאיכות מקסימלית במלחמה זו תחמושת [במקום להזדקק לסיוע מארה"ב].

יחד עם זאת, יסודי ההלכות - כמו ביאור דברי הרה"מ בין לעניין שינוי בין לעניין מלאכה שאינה נחוצה לפיקו"נ וכדומה, אינם קשורים למקרה ספציפי, אלא להבנה נאמנה של דברי תורה"ק שהיא נצחית, ואין שינוי המציאות משפיע עליה.

אני חוזר ומדגיש - לא זכיתי לשמש את הגריש"א זצ"ל, ואפשר שניתן לפרש את דבריו אחרת. אבל גם את הגרעק"א זצ"ל לא שימשתי, אך לימדוני רבותי איך לומדים סוגיה בגמרא ומערכה בגרעק"א. אני מניח שאותם כללים אפשר ליישם גם בדברי הגריש"א זצ"ל.

לדברי שכתב הרב עמנואל 'לסיכום' כמובן שאני מסכים - רק בתנאי, שכל זה כאשר מדובר בהוראה מבצעית. לא בהקמת אוהלים, לא בהפעלת רם-קול ומערכות נוספות להופעה של זמרת, וכדומה, אבל כן במילוי יומן מבצעים, בפעולה מבצעית אפילו שהיא נראית לא נחוצה כמו להזיז את הטנקים למקום אחר, וכדומה.

יתן ה"י שנוכל לפלפל בדקדוקה של הלכה זו והלכות דומות לה מתוך מנוחה ורווחה כאשר הן כבר לא יהיו למעשה, ויהיו רק בגדר 'דרוש וקבל שכר'.
בברכה"ת ובאה"ר,

יהושע בן-מאיר

מי שברך לחיילי צה"ל

מי שְׁבֵרַךְ אֲבוֹתֵינוּ אֲבָרְהָם יִצְחָק וְיַעֲקֹב,

הוא יְבָרַךְ אֶת חַיְלֵי צָבָא הַהַגָּנָה לְיִשְׂרָאֵל, הַשּׁוֹטְרִים וְאֲנָשֵׁי הַבִּטְחוֹן, הַעוֹמְדִים עַל מְשֹׁמֵר אֲרֻצֵּנוּ וְעָרֵי אֱלֹהֵינוּ מֵהַלְכָנוּךְ וְעַד מִדְּבַר מְצָרִים וּמִן הַיָּם הַגָּדוֹל עַד לְבוֹא הָעֲרָבָה וּבְכָל מְקוֹם שֶׁהֵם, בִּיבֻשָׁה בְּאֹוִיר וּבַיָּם. יִתֵּן יְדוּד אֶת אוֹיְבֵינוּ הַקָּמִים עָלֵינוּ נְגַפִּים לְפָנֵיהֶם. הַקְּדוֹשׁ בְּרוּךְ הוּא יִשְׁמַר וְיִצְלֵל אֶת מְגַנְי אֲרָץ קְדְשֵׁנוּ מִכָּל צָרָה וְצוּקָה וּמִכָּל נֶגַע וּמַחֲלָה, וְיִשְׁלַח בְּרָכָה וְהַצְלָחָה בְּכָל מַעֲשֵׂה יְדֵיהֶם, יְדַבֵּר שׁוֹנְאֵינוּ תַחֲתֵיהֶם וְיַעֲטֵרם בְּכֹתֵר יְשׁוּעָה וּבַעֲטָרַת נִצְחוֹן. וְיִקְּם בָּהֶם הַכֶּתוּב: כִּי יְדוּד אֱלֹהֵיכֶם הֵהֱלִיךְ עִמָּכֶם לְהִלָּחֵם לָכֶם עִם אוֹיְבֵיכֶם לְהוֹשִׁיעַ אֶתְכֶם: וְנֹאמֵר אָמֵן.